

TIIT HENNOSTE

Grammatiliste vormide seoseid
suhtlustegevustega
eestikeelses suulises vestluses

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

32

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

32

TIIT HENNOSTE

Grammatiliste vormide seoseid
suhtlustegevustega
eestikeelses suulises vestluses

TARTU ÜLIKOOL
KIRJASTUS

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekirja on filosoofiadoktori kraadi saamiseks kaitsmisele suunanud Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu 27. detsembril 2012.

Juhendaja: professor Helle Metslang (PhD), Tartu Ülikool

Oponent: professor Pirkko Nuolijärvi (PhD), Kodumaa keelte keskus,
Helsingi, Soome

Kaitsmine toimub 20. veebruaril 2013 kell 14.15 Tartu Ülikooli senati saalis (Ülikooli 18–204).

ISSN 1406–1325

ISBN 978–9949–32–206–0 (trükis)

ISBN 978–9949–32–207–7 (pdf)

Autoriõigus: Tiit Hennoste, 2013

Tartu Ülikooli Kirjastus

www.tyk.ee

Tellimus nr 1

EESSÕNA

Käesolev doktoritöö „Grammatiliste vormide seoseid suhtlustegevustega eesti keelses suulises vestluses” on artikliväitekiri, mis esitab 7 artiklit suulise eesti keele kasutuse kohta. Valitud artiklid on kirjutatud eri aegadel ning mitmete laiemate uurimisprojektide raames ning moodustavad vaid osa minu aastate jooksul kirjutatud selleteemaliste artiklite kogumist.

Hakkasin suulise keelega tegelema Tartu ülikoolis õppides ja kirjutasin sellest ka oma diplomitöö aastal 1982. Peale vahepealset pausi tulin selle valdkonna juurde tagasi 1990. aastate keskel ning sellest peale on suulise keele uuringud olnud minu töö keskmeks.

Kuna suulist eesti suhtluskeelt polnud enne seda süstemaatiliselt uuritud, tuli alustada korpuse koostamisest. Selleks omakorda tuli välja töötada tekstide valiku, esitamise ja süstematiseerimise põhimõtted ning valida transkriptsioon. Korpuse tegemist alustasin 1997. aastal ning see on jätkunud tänaseni. Kõik eesti suulise keele ja suhtluse kohta tehtud uuringud on kasutanud selle korpuse materjale. Minu uurimisteemad on koondunud aja jooksul nelja keskme ümber.

Üheks keskmeks on olnud kõneleja tehtud eksplitsiitsete paranduste ja järjeotsimiste analüüs (parandusmehhanism, katkestusega algatud eneseparandused, partikkel *noh* ja teised järjeotsimise vahendid). Teiseks teemaks on olnud suulises suhtluses kasutatav eripärane sõnavara. Siin olen vaadelnud ennekõike partikleid, aga selle kõrval analüüsinud erisõnavara statistiliselt korpuse põhjal. Kolmandaks teemaks on olnud suulise info suhtluse oluliste suhtlustegevuse analüüs (küsimused-vastused, soovid, direktiivid). Neljandaks suunaks on olnud suulise keele süntaksi erijooned (verbivormide kasutuse varieerumine, eripärased lausekonstruktsioonid, käänete ja süntaksi seosed).

Kõiki suundi ühendavaks teemaks on olnud suulises suhtluses keele abil tehtavad sotsiaalsed suhtlustegevused (dialoogiaktid) ning nende seosed konstruktsioonide vormiga. Sellest seisukohast olen analüüsinud üksi ja koos kolleegidega erinevaid lauseid, eneseparandusi, partneri algatud parandusi, küsimusi ja vastuseid, soove jm. Selle tarvis olen koostanud dialoogiaktide tüpoloogia, mida on kasutatud ka eesti suhtluse modelleerimisel arvutis.

Algusest peale olen töötanud koos mitmete inimestega, kes on olnud tegevad korpuse koostamisel ja kellega koos olen kirjutanud suure osa artiklitest. Neist kõige olulisem on pikaajaline koostöökaaslane Andriela Rääbis, tema kõrval Olga Gerassimenko, Riina Kasterpalu (Vellerind), Krista Mihkels (Strandson), lisaks varasemad kaasteelised Liina Lindström, Piret Toomet jt ning äsja lisanud Kirsi Laanesoo. Viimased kümme aastat oleme teinud tihedat koostööd professor Mare Koidu ja tema juhitud arvutilingvistidega, kelle eesmärgiks on suulise eestikeelse dialoogi modelleerimine arvutil.

Aastate aja jooksul on minu arusaamu mõjutanud ning mu töödele kaasa aidanud paljud inimesed. Siin tahaks ära mainida ainult keskse teguri. Kõige suurem mõju mulle kui suulise suhtluse ja keele uurijale on olnud soome keeleteadusel, eriti Helsingi ülikooli omaaegsel soome keele professoril Auli Hakulisel.

Just tema ja ta kolleegide kaudu jõudis minuni esmakordselt ka teadmine vestlusanalüüsist kui suulise suhtluse uurimise meetodist.

Ja *last but not least*, olgu tänatud need, kelle nõustav ja abistav nõudlikkus on selle töö kokkusaamisele kaasa aidanud: minu suulise keele diplomitöö juhendaja emeritprofessor Huno Rätsep, praegune juhendaja professor Helle Metslang, töö retsensendid professorid Pirkko Nuolijärvi ja Reili Argus ning abikaasa Roosmarii Kurvits ja poeg Juhan Oskar Hennoste.

Käesolevas töös olevate artiklite kirjutamiseks olen saanud toetusi mitmetelt fondidelt ja projektidelt, kes on mainitud vastavate artiklite juures.

Tartus 1. jaanuaril 2013

SISUKORD

PUBLIKATSIOONIDE LOEND	8
1. SISSEJUHATUS.....	9
2. MEETOD JA MATERJAL	11
2.1. Suhtluslingvistika ja vestlusanalüüs.....	11
2.2. Tartu ülikooli suulise eesti keele korpus.....	18
2.3. Artiklites kasutatud materjal ja meetodid	21
3. TULEMUSED.....	22
3.1. Sama verbi vormide, suhtlustegevuste ja järjendite seosed	22
3.2. Küsimuste vorm ja selle suhted tegevuste ning suhtlejate episteemiline staatuse ja hoiakuga	25
4. KOKKUVÕTTEID JA JÄRELDUSI.....	30
SUMMARY	34
KIRJANDUS.....	41
PUBLIKATSIOONID.....	49
ELULOOKIRJELDUS.....	233

PUBLIKATSIOONIDE LOEND

- [P1] Hennoste, Tiit 2004. Et-komplementlause kesksete põhiverbide funktsioonid eestikeelses vestluses. – Keel ja Kirjandus 7–8, 504–523, 590–609.
- [P2] Hennoste, Tiit 2006. Et-komplementlause peaverbide funktsioonid eestikeelses vestluses 2: *mõtlemas*. – Lähivertailuja 17. Jyväskylä Studies in Humanities 53. Jyväskylän Yliopisto. Toim A. Kaivapalu, K. Pruuli. Jyväskylä, 119–134.
- [P3] Hennoste, Tiit 2008a. *Ei ole* ja *pole* kasutus suulises spontaanses eesti keeles. – Emakeele Seltsi aastaraamat 54, 72–93.
- [P4] Hennoste, Tiit, Lindström, Liina, Rääbis, Andriela, Strandson, Krista, Vellerind, Riina 2001. *vä* ja teised. Ühe vestluse pisanalüüs. – Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001. Tartu ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 17. Toim R. Kasik. Tartu, 90–112.
- [P5] Hennoste, Tiit, Gerassimenko, Olga, Kasterpalu, Riina, Koit, Mare, Rääbis, Andriela, Strandson, Krista 2009a. Küsimused eestikeelses infodialoogis I. Küsimuste vorm. – Keel ja Kirjandus 5, 341–359.
- [P6] Hennoste, Tiit, Rääbis, Andriela, Laanesoo, Kirsi 2013. Küsimused eestikeelses infodialoogis II. Küsimused ja tegevused. – Keel ja Kirjandus 1, 7–29.
- [P7] Hennoste, Tiit 2012. Küsimuse vorm, episteemiline staatus ja episteemiline hoiak. – Keel ja Kirjandus 8/9, 674–695.

I. SISSEJUHATUS

Väitekirja teema ja struktuur. Väitekirja „Grammatiliste vormide seoseid suhtlustegevustega eestikeelses suulises vestluses” põhiosa moodustavad seitse artiklit, mida ühendavaks üldteemaks on keele abil tehtavate sotsiaalsete tegevuste (dialoogiaktide) keeleline vormistamine suulises spontaanses eestikeelses suhtluses.

Väitekirjas analüüsitakse mõningaid eesti suulise keele konstruktsioone ning tuuakse välja need tegevused ja järjendipositsioonid, milles neid kasutatakse. Artiklid koonduvad kahe keskme ja nelja teema ümber.

Esimeseks keskmeks on sama verbi erinevate grammatiliste vormide või variantide kasutus sama lauseliikmena, kuid erinevate suhtlustegevuste sooritamiseks. Selle üheks alateemaks on *et*-komplementlause saatelause põhiverbide vormide (*ütles, rääkis* jm) kasutuse analüüs. Sellega tegelevad artiklid [P1] ja [P2]. Teiseks teemaks on verbi *olema* eitava vormi kahe variandi (*ei ole, pole*) kasutuse võrdlus. Sellega tegeleb artikkel [P3]. Teiseks keskmeks on küsimuste vormivariandid eesti dialoogides. Siin on esimeseks teemaks küsimuse vormivariantide seosed nende abil tehtavate suhtlustegevustega. Sellega tegelevad artiklid [P4], [P5] ja [P6]. Viimase teemana lisandub küsimuste vormi ja suhtleja episteemilise staatuse ja episteemilise seisundi/hoiaku suhete analüüs, millega tegeleb artikkel [P7].

Artiklitele eelneb sissejuhatav peatükk, mis jaguneb nelja osasse. Esimene osa annab ülevaate väitekirja uurimisülesandest, artiklitest ja dissertandi rollist ühisartiklites. Teine osa esitab ülevaate kasutatud uurimismeetodist ja materjalist. Kolmas osa esitab artiklite kaupa saadud tulemused. Peatüki lõpetab kokkuvõtete ja järelduste osa.

Uurimisülesanne ja põhiväide. Väitekirja keskne probleem lähtub asjaolust, et keelekasutus igas keeles varieerub. Inimene kasutab mõnes lauses verbivormi *ei ole* ja mõnes *pole*, vormistab kord üldküsimuse *kas*, kord *vä* abil jne. Varieerumine nõuab seletust. Eri uurimiskoolkonnad on andnud sellele erinevaid vastuseid. Käesoleva väitekirja artiklid otsivad lahendust sellele probleemile, lähtudes suhtluslingvistikast ja selle taustal olevast vestlusanalüüsist. Neis lähenemistes nähakse varieerumise seletusi ennekõike selles, et erinevad keelendivariandid täidavad suhtluses süstemaatiliselt erinevaid rolle (teevad erinevaid sotsiaalseid tegevusi) ning neid kasutatakse süstemaatiliselt kindlates suhtlusjärjendites ja nende kindlates positsioonides.

Väitekirja eesmärgiks on näidata statistika ja konkreetsete tekstilõikude kvalitatiivse mikroanalüüsi abil, et eestikeelse suulise spontaanse suhtluse keeleline varieerumise erinevatel keeletasanditel on seotud keelendite abil tehtud suhtlustegevustega ja nende positsioonidega suhtlusjärjendites. Seetõttu on siia valitud artiklid kahest kriteeriumist lähtudes.

Esiteks on autori publikatsioonidest valitud artiklid, milles tegeldakse seostega, mis on keelendi vormivariantide, nendega tehtavate suhtlustegevuste ning nende asukoha vahel suhtlusjärjendis.

Teiseks on valitud artiklid, mis tegelevad nende seostega eri grammatilistel tasanditel paiknevate nähtuste puhul: küsilausung ja väitlausung, küsimuste moodustamise erinevad vahendid, sama verbivormi variandid (*ei ole/pole*), sama sõna erinevad grammatilised vormid (*ütlesin-ütlen* jm).

Siinkirjutaja roll ühisartiklites. Artiklid [P4], [P5] ja [P6] on suulise ja arvutisuhtluse labori tööühma kollektiivsed tööd. Nendes on siinkirjutaja rolliks olnud töö juhtimine, probleemi püstitamine, põhiosa analüüsist ning järelduste formuleerimine.

Seosed varasemate samateemaliste töödega eesti keele kohta. Suulist keelt on maailmas süsteemselt uuritud alates 1960. aastatest, enam viimasel kolmekümnel aastal. Eesti suulise keele süsteemsed uuringud algasid paarkümmend aastat tagasi ning sellega on aja jooksul tegelnud püsivamalt 5–10 inimest. Seetõttu on väga vähe probleeme, mida oleks uuritud eri vaatepunktidest või erinevatest meetoditest lähtuvalt. Siinse artiklite komplekti tööd olid oma avaldamise ajal kõik esmakordsed lähenemised antud teemadele ja probleemidele (ja on suuremas osas ka praegu). Nii ei ole ka võimalik kõnelda antud juhul võrdlusest sama teema kohta käivate varasemate töödega, kui välja arvata üksiktähelepanekud ja märkused.

2. MEETOD JA MATERJAL

Artiklites on kombineeritud kahte lähenemist. Üks on kvantitatiivne statistiline analüüs ning teine on suhtluslingvistika, mis toetub oluliselt kvalitatiivsele vestlusanalüüsile. Suhtluslingvistiline lähenemine tegeleb ainult tegelikus suhtluses kasutatud keele uurimisega, milleks on vajalik tegeliku suhtluse keelt koondav tekstikorpus. Siinsete uurimiste materjal pärineb Tartu ülikooli suulise eesti keele korpusest. Seetõttu tutvustan siin ka korpust.

2.1. Suhtluslingvistika ja vestlusanalüüs

Suhtluslingvistika olemus. Analüüsi põhialuseks on suhtluslingvistika (*interactional linguistics*, edaspidi IL). Suhtluslingvistiline lähenemine keelekasutuse uurimisele on mingil embrüonaalsel kujul olnud olemas pikka aega. Tema nõ ametlikku algust loetakse tavaliselt aastast 1996, mil ilmus kogumik „Interaction and Grammar” (Ochs jt 1996), millele on järgnenud muid kogumikke (Couper-Kuhlen, Selting 1996; Selting, Couper-Kuhlen 2001 jt). Samas aga ei ole see minu arvates veel selgelt omaette suunaks eristunud. Siinkohal esitan väitekirja mõistmiseks olulise osa IL kohta.

IL juured on funktsionalistlikus lingvistikas, suulise keele ja kultuuri uurimises, antropoloogilises lingvistikas ja vestlusanalüüsis (Couper-Kuhlen, Selting 2001: 1–3) ning sellisena on ta kokkuvõttes interdistsiplinaarne ja võrdlev lähenemine keelele.

Funktsionalistlik lingvistika on lai traditsioon, mille erinevaid teooriaid ja meetodeid ühendab arusaam, et keel on ennekõike vahend, mille struktuur on mõistetav tema rollide/funktsioonide kaudu ühiskonnas. See omakorda nõuab keele uurimist tema tegelikus kasutuses, toetudes keele kasutajate eesmärkidele ja teadmistele.

Antropoloogiline lingvistika tegeleb mitme valdkonnaga, millest IL jaoks on oluline suhtlusetnograafia (*Ethnography of Speaking*), mis uurib mh kõnelemist kui kultuuriliselt konstrueeritud tegevust, suhtluse aluseks olevaid norme ja suhtluskompetentsi (Foley 1997: 247jj).

Suulise keele ja dialoogi uurimiseks on kasutatud palju erinevaid lähenemisi, mis tavaliselt paigutatakse pragmaatika või diskursuse analüüsi (*discourse analysis*) katuse alla (vt nt Tannen 1984; Stenström 1994; Chafe 1994; Clark 1996; Linell 1998). Nende eripärad jäävad siinkohal käsitlemata.

Olulisim lähtekoht IL jaoks on vestlusanalüüs (*conversation analysis*, edaspidi CA), mida IL kasutab analüüsimeetodina rangemal või lõdvemal kujul. CA on sotsioloogiast pärit empiiriline suhtluse mikroanalüüsi meetod (vt klassikalised artiklid Sacks jt 1974; Schegloff 1979; Schegloff, Sacks 1973; Schegloff jt 1977; ülevaatlikult õpikud ja käsiraamatud, Tainio (toim) 1997; Hutchby, Wooffitt 1998; Ten Have 1999; Sidnell 2010; Sidnell, Stivers (toim) 2013). Vestlusanalüüsi kui meetodit on tutvustatud käesoleva töö artiklis [P4].

IL ja CA erinevus on selles, et CA uurib igapäevast suhtlust ennast, IL aga uurib keele kasutust suhtluses ning seletab kasutajate valikuid (varieerumisi) suhtluse, eeskätt keele abil tehtavate tegevuste ja keeleüksuse järjendipositsioonide kaudu. IL teemad on olnud nt prosoodia, partiklite kasutus suhtluses, eneseperandused, lausungipiiride seosed suhtlusega, küsimuste ja vastuste vormi ja tegevuste seosed jm. Teisalt on osalt erinev ka meetodika. CA on IL-is kasutusel kui keskne meetod. Selle kõrval aga kasutab IL ka kvantitatiivseid lähenemisi. Seega on need kaks lähenemist tihedalt seotud, kuid nende omavahelised suhted pole alati selged ning on tavaline, et sama artikkel võib esineda mõlema sildi all.¹

Mõlemad on empiirilised lähenemised, mille keskmes on keelekasutuse uurimine ning eesmärgiks leida suhtluses kasutatavad rutiinsed ja süsteemsed keelelised praktikad. Selliselt on tegu lähenemistega, mille uurimisküsimuseks on ennekõike *kuidas*, mitte *miks*. Käesoleva töö jaoks olulised IL arusaamad keelest ja selle kasutusest võib kokku võtta järgmiselt (vt nt Schegloff jt 1996; Couper-Kuhlen, Selting 2001).

IL eesmärgiks on uurida, kuidas igapäevane suhtlus ajendab meie keele prosoodilisi, grammatilisi ja semantilisi malle ehk grammatikat. Suuline keel on esmajoonel suhtlusvahend ning tema grammatika on keelekasutusest välja kristalliseerunud praktikate organiseeritud kogum, mis on kujunenud/arenenud ja organiseeritud järjendipositsioonide ja lausungitega tehtavate tegevuste terminites.²

Praktikad. Praktikate all mõistetakse siin regulaarseid, korduvaid häälikute, sõnade, fraaside, lausete jms rutiinistunud malle, mis on kasutusel kui lahendused kindlate suhtlusprobleemide lahendamiseks või suhtluslike eesmärkide saavutamiseks. Lähtekohaks on arusaam, et aja jooksul kujunevad inimestel välja pidevalt korduvate tegevuste jaoks kindlates järjendites rutiinsed püsivad keelelised konstruktsioonid, mis võivad esineda grammatika eri tasanditel. Sealjuures peetakse siin silmas konstruktsioone laiemalt kui klassikaliselt mõistetud kinnisfraasid või süntaktilised konstruktsioonid. Nii valivad suhtlejad vastavalt suhtlusülesandele üldküsimuse moodustamise eri variante (*kas* või *vä*-küsimus) ning vormistavad küsimuse kas lause või fraasina. Tulemuseks on grammatiliste konstruktsioonide kasutamise praktika, mida võib tõlgendada ka suhtlusnormina, millele suhtlejad orienteeruvad (vt Hennoste 2000e: 2230). See ei tähenda, et norme ei võiks rikkuda. Neid rikutakse pidevalt, kuid sealjuures suhtlejad osutavad (ja vajadusel korrigeerivad) neid rikkumisi ning ühtlasi näitavad sellega, et nad teavad norme ja peavad neid silmas.

¹ Eesti suhtluse uurimisel on suhtluslingvistikat ja vestlusanalüüsi kasutanud pehmemal kujul siinkirjutaja juhitud Tartu ülikooli suulise suhtluse töörühma liikmed ja rangemal kujul Leelo Keevallik Linköpingi ülikoolist (vt nt Keevallik 2002, 2003, 2009).

² Ma ei kasuta siin teadlikult kõnevooru (*turn*) mõistet, mida minu arvates kasutatakse CAs tihti (suhtlus)tegevuse sünonüümina, lähtudes sellest, et valdavalt on ühes voorus üks tegevus.

Sotsiaalne (suhtlus)tegevus. Sotsiaalne (suhtlus)tegevus (*social action*) on tegu, mida kõneleja teeb keele abil suhtluses oma eesmärkide saavutamiseks (nt küsimine, vastamine, tervitamine, pakkumine, nõustumine, jutustamine jne). Suhtlustegevus on mõiste, mida kasutatakse eri nimede all mitmetes keeleuurimise suundades (dialogiakt, suhtlusroll, kõneakt jms). Tegevusekeskse lähenemise põhiliseks filosoofiliseks lähtekohaks on J. Austini ja J. Searle'i filosoofilised käsitlused kõneaktidest (Searle 1969).

Milline on suhtlustegevuste nomenklatuur? Uurijad on ühel meelel selles, et tegevuste hulk on väga suur või põhimõtteliselt määramatu. Praktilises aktide tüpologiseerimises on välja kujunenud aga kaks lähenemist. Ühte esindavad eeskätt suunad, mille eesmärgiks on modelleerida suhtlust arvutil. Need lähenemised on koostanud erinevaid loogilisi suhteliselt väheste aktidega tüpoloogiad (vt nt Allwood jt 2001; ülevaadet vt Hennoste, Rääbis 2004: 19–21). Vestlusanalüüs esindab vastupidist positsiooni, uurides konkreetseid tegevusi ja võrreldes neid teiste tegevustega või samade tegevustega eri kultuurides, püüdmata samas tegevusi täpselt defineerida või luua mingit tegevuste üldist tüpoloogiat. Kahe positsiooni sünteesi on taotletud siinkirjutaja juhtimisel loodud empiirilises ja avatud dialogiaktide tüpoloogias, mis lähtub oma põhiliigenduses vestlusanalüüsi esitatud suhtluse alusmehhanismidest ning toetub aktide analüüsimisel CA arusaamadele (Hennoste, Rääbis 2004: 15–36). See tüpология on üheks aluseks ka siinsetes küsimuste-vastuste artiklites. Rahvusvahelises väljaandes leiame CA/IL tüpologia minu andmetel esimest korda Nijmegeni Max Plancki instituudi küsimuste-vastuste analüüsi projektis (Stivers, Enfield 2010).

Suhtlusjärjend. Erinevad keelevahendid on lisaks tegevustele seotud ka kindlate järjenditega suhtluses, milles neid süstemaatiliselt kasutatakse ning teistpidi, erinevad järjendid eeldavad erinevaid keelelisi vorme ja tegevusi. Suhtlusjärjend (sekvents, *sequence*) on kõnevoorude või suhtlustegevuste ja nende keeleliste vormide kindel korduv komplekt, korduv muster (vt Schegloff 2007). Keskne järjenditüüp suulises dialoogis on naabruspaar (*adjacency pair*), mis koosneb minimaalselt kahest vöörust, mis on omavahel tihedalt seotud (nt küsimus-vastus) ja mida suhtlejad võivad järjendi eri positsioonides laiendada (nt küsides soovi esitajalt enne vastamist lisainfot vastamise tarvis vms) (vt ka [P4]). Aga järjend võib olla ka lõdvemalt seotud kindel tegevuste või vöörude kogum (nt infoandmine ja sellele reageerivad partiklid, mis osutavad kuuldelolemist, informeerituse muutumist, öelduga nõustumist jms; vt nt Hennoste, Rääbis 2004: 132–138).

Tegevused on järjendites tugevalt seotud kindla positsiooniga ning vormiga. Nii on küsimus kui tegevus seotud kindla positsiooniga järjendis (üldjuhul naabruspaari esiliige) ja kindla vormiga küsimus on seotud kindlat tüüpi naabruspaarivariandiga. Teisalt võivad järjendid dialoogis olla põhitegevuse (ka pealiin, *primary action*) või kõrvaltegevuse (ka kõrvalliin, *secondary action*) kandjad. Põhitegevuse all peetakse silmas neid tegevusi, mis on antud suhtluses

kesksed. Kõrvaltegevused on erinevad abitegevused põhitegevuste tegemiseks või kõrvalpeõiked suhtluse pealiinilt. Nii on info küsimine üldjuhul suhtluses põhitegevus, samas aga parandusalgatus või vastamiseks vajaliku lisainfo küsimine enne vastamist on alati kõrvaltegevused.

Kokkuvõttes: IL/CA arusaamade järgi on sama süntaktilise konstruktsiooni või sõna variandid süstemaatiliselt kasutusel kindlates suhtluslikes rollides ja järjendites ning keelevormi valik on allutatud temaga tehtavale tegevusele ja suhtlusele. Selline seletus on ühelt poolt universalistlik, tuues välja universaalsed vormi ja tegevuste seosed, mis ei ole piiratud kindlat tüüpi situatsiooniga või kindlate omadustega suhtlejatega. Teiselt poolt toob see seletus välja keele ja tegevuste suhted mikrotasandil, lühikestes tekstiosades, mitte tekstis või suhtluses kui tervikus (Ten Have 1999: 144; Sacks jt 1974).

Näitena võime tuua eesti üldküsimuse, mida võib vormistada muuhulgas *kas* või *jah* abil (vt [P6]). Mõlemad vormid paiknevad küsimus-vastus järjendis eesliikme positsioonis. Vormi valimise keskne erinevus ei ole mitte selles, millisesse sotsiaalsesse rühma kõneleja kuulub või kas on tegu argise või institutsionaalse situatsiooniga. Mõlemaid vormivariante kasutatakse mõlemas situatsioonitüübis ning samad inimesed varieerivad nende kasutust samas situatsioonis. Täpsem analüüs näitab, et *kas* abil vormistatud üldküsimus on kasutusel eeskätt kõneleja infooovi esitavates järjendites (*Kas sa oled abielus?*) ning *jah* abil vormistatud küsimus eeskätt juhtudel, kui kõneleja esitab omapoolse propositsiooni või arusaama ja ootab sellele kinnitust (*Sa oled abielus jah?*).

Jagatud teadmine ja ligipääs infole. Viimane siinse uurimise seisukohast oluline IL ja CA arusaam lähtub sellest, et inimene saab suheldes aru, mida partner on mingi keelelise konstruktsiooniga teinud ning suudab ise vormistada oma suhtlustegevusi partnerile arusaadavalt. Seega ei ole keele kasutamine suhtluses üksiku kõneleja tehtud valik, vaid koostöö partneri(te)ga. Mis on selle ühistöö alus (vt ka [P7])?

Ühelt poolt on aluseks eespool nimetatud kindla suhtlustegevusega rutiinselt seotud grammatilised vormid. Nii moodustatakse küsimus üldjuhul küsilausega, millel on kindlad grammatilised ja/või intonatsioonilised tunnused ning see aitab partneril aru saada, et temalt oodatakse vastust ja millist tüüpi vastust. Selle kõrval võib tõlgenduse alusena olla oluline ka tegevuse sisu, asukoht järjendis või suhted eelneva järjendiga.

Teisalt aga näitab analüüs, et suhtlejad suudavad partneri suhtlustegevusi interpreteerida ka siis, kui kindlaid keelelisi vahendeid ei ole või kasutatakse mõne teise (suhtlus)tegevusega seostuvaid vahendeid ning ka muud suhtluses endas väljenduvad formaalsed tunnused ei aita. Nii vormistatakse üldküsimusi paljudes keeltes ka väitlause intonatsiooniga esitatud väitlausungite abil, nad võivad olla sisult nii väited kui küsimused ning olla positsioonides, mis pole ühemõtteliselt küsimuste tarvis mõeldud (vt nt Rossano 2010: 2759–2764). Siiski suudavad partnerid neis ära tunda küsimuse. Millele sel juhul toetutakse?

IL järgi lähtuvad inimesel sel juhul suhtluses oluliselt sellest, mida nad teavad või prognoosivad teema ja/või partneri teadmiste ja võimaluste kohta antud suhtluses ja antud hetkel. Selliselt on prosoodia, süntaks ja semantika ressurss, mis tugineb ühisele jagatud teadmisele (*shared knowledge*) antud suhtluskollektiivis (Couper-Kuhlen, Selting 2001: 5).

CA traditsiooni ilunäiteks sellise lähenemise kasutusest sobib soovide vormistamise analüüs inglise suhtluses (Curl, Drew 2008). Statistika näitab, et kõnelejad vormistavad oma soovid argisuhtluses enamasti ühtmoodi (*could/would you...*) ja institutsionaalses suhtluses teisiti (*I was wondering if...*). Samas näitab statistika ka, et samad kõnelejad kasutavad samas situatsioonis mõlemat varianti. Seega on vaja analüüsida materjali edasi. Kvalitatiivne analüüs näitab, et statistiline erinevus on vaid pindmine nähtus. Variandi valik oleneb eeskätt hoopis sellest, kui palju suhtlejad arvavad endal olevat õigust soovi esitada ja kui tõenäoliseks nad peavad soovi rahuldumist. Samasugust lähtumist soovi täitmise võimalusest näitavad ka inglise suhtluse analüüsist sõltumatult tehtud eesti institutsionaalsete infodialoogide (info)soovide analüüsid (Hennoste jt 2008, 2009b).

Samasse sarja kuulub ka episteemilise staatuse (*epistemic status*) ja seisundi/hoiaku (*epistemic stance*) roll suhtluses. Selle järgi võrdlevad partnerid üksteise ligipääsu teemaks olevale infole ning vastavalt sellele ühelt poolt vormistavad oma voo ning teiselt poolt tõlgendavad partneri voo kas info hankimisena või info andmisena, osutades ühtlasi vormi abil seda, kui lähedal nende teadmised antud teemast antud hetkel üksteisele on (Heritage 2012a; vt ka [P7]). Siin tekib omakorda küsimus, kumb on tõlgendamisel primaarne, kas episteemia või vorm? Heritage on näidanud, et primaarseks tõlgenduse aluseks on episteemilised suhted.

Sisemine ja väline kontekst. Keeleliste konstruktsioonide valik vajab seletust (miks just see konstruktsioon siin ja praegu?). Aegade jooksul on keelekasutuse varieerumist uuritud eri lingvistikakoolkondades.

Seletused võib jagada laias laastus kaheks. Ühed lähtuvad antud suhtluse välisest konsituatsioonist. Sotsiolingvistilises ja dialektoloogilises lähenemises on nähtud keskse valikut mõjutava või valikuga seostuva tegurina suhtlejate sotsiaalseid omadusi (elukoht, sotsiaalne kiht, haridus, sugu jne) ja sotsiaalseid suhteid (võim, autoriteet, sotsiaalne roll ja staatus, viisakus jms) (vt nt Chambers, Trudgill 1998). Registrikeskses lähenemises tõlgendatakse kesksena suhtlussituatsiooni erinevaid omadusi (suuline/kirjalik, argine/institutsionaalne, spontaanne/redigeeritud, vahetu/vahendatud suhtlus jm) (vt Biber 1988; Biber, Conrad 2009). Mõlemal juhul lähtutakse arusaamast, et vastavad suhtlusvälised omadused on otseselt seotavad keelekasutuse variantidega (vt registrikesket inglise keele grammatikat Biber jt 1999). Analüüsi meetodid on mõlemal juhul eeskätt kvantitatiivsed.

IL ja CA näevad keskse keelevaliku mõjurina suhtlusesisest konteksti (*internal/intra-interactive context*), mille loovad suhtlejad oma suhtluse abil.

Keskne motivaator mingi keelelise vormi valimiseks on see, millist sotsiaalset tegevust vastav keelend sooritab ja millises positsioonis suhtlusjärjendis teda kasutatakse. Iga suhtlusüksus on mõjutatud talle eelnevast kontekstist ning mõjutab omakorda ise järgnevat üksust, muutes sellega ühtlasi sisemist konteksti. Väline kontekst on pigem kaudse mõjuga. Uuriija ei saa võtta välist konteksti kui kindlat ja pidevat mõjurit. Suhtlejad otsustavad ise, millised välise konteksti osad on antud hetkel olulised ning uurija peab näitama analüüsi kaudu, et suhtlejad neid suheldes arvestavad (Schegloff 1992).

See ei tähenda mitte seda, et suhtluse väline (*external context*) ehk laiem sotsiolingvistiline või registriline kontekst (suhtlussituatsiooni tüüp, suhtlejate sotsiaalsed omadused jms) oleks tähtsusetu. CA ja IL lähtuvad arusaamast, et välise konteksti mõju on eeskätt kaudne. Ei kontekst ega suhtlejate identiteet laias mõttes ei ole niimoodi ette antud, et see mõjutaks objektiivse ja muutu-matu nähtusena keele kasutamist. Need luuakse lõppkokkuvõttes suhtlemise käigus. Suhtlejad lähtuvad ühelt poolt oma rollist ja situatsiooni normidest keeleliste valikute tegemisel, aga teiselt poolt nad konstrueerivad neid valikuid järgides pidevalt seda rolli.

Lisaks, minu arvates ei saa kõiki keelelisi valikuid seletada tegevuste ja järjendite kaudu. Osa keeleliste valikute mõjutajaks on primaarselt situatsiooni argisus/avalikkus (nt madalkeelsused, mille kasutus just avalikus suhtluses on sotsiaalne tabu). Samuti seletab inimeste murdetaust teatud keelelisi varieerumisi (nt palatalisatsiooni kasutus või teise ja kolmanda välte eristamine eesti keeles seotud inimeste murdetaustaga).

Seega on tähtis tuua välisest kontekstist lähtuvale analüüsile sisemine tasand lisaks ja vajadusel kombineerida eri tasanditel liikuvat analüüsi ning ühtlasi näidata analüüsi abil, milliseid väliseid tegureid suhtlejad igal hetkel arvestavad.

Suhtluslingvistika ja statistika. Uuritavate nähtuste arvuline võrdlemine on kasutusel praktiliselt kõigis keeleuurimustes, kasvõi üldiste määratluste kaudu (*tüüpiliselt, harva* jms). Täpsemad kvantitatiivsed lähenemised moodustavad aga skaala, mille ühes otsas on rangeid matemaatilisi protseduure kasutavad meetodid, teises otsas lihtne deskriptiivne statistika.

Klassikaline ja rangem CA (mida esindab näiteks Emanuel A. Schegloff) piirdub üldjuhul üldiste hulgamääratlustega või lähtub arusaamast, et kogumite analüüsimine eeldab üksikjuhtude analüüsi ning uurides suurt hulka näiteid, uuritakse tegelikult üksikjuhtumite kogusummat (Schegloff 1993; Ten Have 1999: 144–147). Uuem aeg ja IL on toonud lisaks ka kvantitatiivse analüüsi.

Mõnikord alustatakse uurimist kvantitatiivselt, kasutades statistikat nt selleks, et leida huvitavaid uurimisnähtusi. Samas ei tõlgendata kvantitatiivse uuringu tulemusi iseseisva ja lõplikuna. Statistika on alus võimalikele uurimis-jätkudele, milles kasutatakse kvalitatiivset analüüsi. Näiteks on tähtis meeles pidada, et kuigi üldjuhul on suhtlusnormi järgiv keelendivariant sagedasim, ei ole sagedus IL jaoks piisav selleks, et otsustada, kas tegu on normiga või mitte.

Tavalisem on, et uurimist alustatakse CA analüüsiga ning kvantitatiivseid meetodeid kasutatakse selleks, et anda kvalitatiivse analüüsi tulemustele suuremat kaalu. See on oluline juhtudel, kui on vaja tugevdada järeldusi praktikate kohta, mille eksisteerimine tundub ilma hulga näideteta kahtlane. Samuti kasutatakse kvantitatiivseid meetodeid võrdlemaks sama praktika esinemist eri keeltes ning toeks järeldustele, mis seovad leitud praktikad kasutajate ja situatsiooni erinevate sotsiaalsete tunnustega (Heritage 1995: 402–406; Ten Have 1999: 148). Kokkuvõttes on tulemuseks statistika rakendamine suhtluslikult põhjendatud viisil (nt Plancki projekt, Stivers, Enfield 2010).

Kvantitatiivsetes lähenemistes on alati oluline koguda näidete statistiliselt esinduslik valim. CA/IL ei ole määratlenud seda, kui suur näidete hulk on piisav järelduste tarvis. Tegelikel töödes on analüüsitava üksuste arv väga erinev. Osal juhtudel piirab neid lihtsalt autoril kasutada oleva materjal. Osal juhtudel on aga valitud/otsitud enam näiteid. Viimase kümnekonna aasta jooksul kujunenud tavaliseks kolleksiooni suuruseks umbes 300 näidet.

Uurimisprotseduur. Suhtluslingvistika on põhimõtteline empiiriline analüüs, milles uuritakse suulist keelt sellisena, nagu seda kasutatakse igapäevases spontaanses suhtluses. See määrab uurimise lähtekohad. Esiteks kogutakse materjal alati reaalses suhtluses salvestuse abil. See välistab introspektsiooni, küsitlused, uurija konstrueeritud näited, instseneeritud situatsioonid, laboris salvestatud vestlused jms võtted materjali kogumise allikana. Teiseks, materjal transkribeeritakse ning analüüsi allikana kasutatakse esmajoones salvestusi, selle kõrval ka transkriptsioone.

Suhtlustegevuse, järjendi ja vormi seose leidmiseks analüüsitakse IL-is suhtlust kvalitatiivselt ja kvantitatiivselt. Keskne analüüsiosa on kvalitatiivne mikroanalüüs, milles kasutatakse rangemalt või lõdvemalt CA meetodeid.

CAs pole olemas formaalsete reeglite või protseduuride järjendit, mille abil mingit teksti analüüsida, kuid põhitehnika saab välja tuua (vt Pomerantz, Fehr 1997; Hutchby, Wooffitt 1998: 93–142; Ten Have 1999: 102–157; Sidnell 2013). Siinkohal ainult kaks kesket põhimõtet, pikemalt on sellest teemast juttu artiklis [P4].

Esiteks, CA uurimine toimub alt-üles (*bottom-up*) kvalitatiivse empiirilise mikroanalüüsi abil, milles analüüsitakse ükshaaval suhtluses kasutatud keelenäideteid ning tuletatakse sellest üldistused. CA ei alusta uurimist hüpoteeside püstimisega ja neid kinnitavate või kummutavate näidete otsimisega tekstidest ega ka mitte järjendite või tegevuste tüüpidest, millele otsitakse tekstist katet. Uurimist alustatakse alati konkreetsete tekstitükkide otsimisest, mille loomust püütakse määrata. Keskne tegevus on vaatlus (*observation*), mis on aluseks hilisematele analüüsidele ja järeldustele. Vaatlus tähendab salvestuse kuulamist ja transkriptsiooni lugemist leidmaks sealt korduvaid järjendeid, struktuure, üksusi.

Teiseks, analüüsi olulisim lähtekoht toetub asjaolule, et vestlejad ise on alati ka oma vestluse analüüsijad, muidu nad ei saaks suhelda. Sellest tuleneb mõte,

et kasutada tuleb vestlejate endi analüüsiviise ja ainult neid andmeid, mis on vestlejatele endile tekstist kättesaadavad ja nende poolt suhtlemisel relevantseks peetud. Seetõttu vaatab uurija CA-s vestlust osaleja perspektiivist, mitte uurija vaatepunktist, mis on aluseks nt kvantitatiivsetele lähenemistele.

Vestluse kulgemise jaoks on väga oluline, kuidas osaleja tõlgendab eelnevat voo. Tal on olemas selleks teatud keeleline (ja mittekeeleline) info, ta teeb selle põhjal järeldusi partneri tegevuse kohta ning nende põhjal konstrueerib oma voo, valides antud hetkel adekvaatse suhtlustegevuse ning sellele sobiva vormi. Nii analüüsib kuulaja kõneleja lausungi nt kinnitust ootavaks üldküsimuseks ning vormistab sellele sobiva jah/ei vastuse. Sama info on kättesaadav ka professionaalsele analüütikule. Sellest lähtekohast tõukub CA keskne analüüsivõte: järgneva voo kontrollimise protseduur (*next-turn proof procedure*), mille puhul uurija analüüsib antud voo esmajoones talle järgneva ja eelneva voo abil. Sealjuures on väga oluline, et nähtusi analüüsitakse maksimaalselt tekstis olevast infost lähtudes, mitte kasutades hüpoteesivaid või seletavaid kirjeldusi, milles pakutaks arvamusi, mida vestlejad võinuksid antud keelevariandi valides mõelda või tunda.

2.2. Tartu ülikooli suulise eesti keele korpus

Suhtluslingvistika ja vestlusanalüüs kasutavad materjalina ainult tegeliku suhtlussituatsiooni audio- ja (viimasel ajal üha enam) videosalvestusi. Käesoleva töö materjal pärineb siinkirjutaja juhtimisel tehtavast Tartu ülikooli suulise eesti keele korpusest (vt Hennoste 2000a, 2003b; Hennoste jt 2008, 2009b).³ Korpuse tegemist alustati 1997. aastal ning see sisaldab praegu ca 1,7 miljonit transkribeeritud tekstisõna.

Korpus on koostatud avatud universaalse korpuseks. Selles ei ole ette määratud kogutava materjali hulka ega tekstiliikide mahulisi proportsioone. Korpus peab hõlmama erinevaid suhtlussituatsioone, et võimaldada hankida materjali eri allkeelte ning erinevate keeletesandite uurimiseks (leksika, morfoloogia, süntaks, pragmaatika jm). Korpus koosneb digitaalsetest salvestistest, nende transkriptsioonidest ning taustakirjeldustest situatsioonis osalejate ning situatsiooni omaduste kohta.

Korpuse kasutamiseks on oluline võimalus leida sealt sõnavorme ning variante. Selleks on loodud tarkvara, mis lubab otsida sõnavormide variante seotuna kasutajate ja situatsioonide kesksete omadustega (Orasmaa jt 2010).

³ Pikka aega kasutasime nime *suulise kõne korpus*, lähtudes eesti traditsioonilisest terminikasutusest, milles räägitakse suulisest kõnest. Viimasel ajal oleme eelistanud keelekorpuse (*linguistic corpus*) nime, põhjuseks ingliskeelne traditsioon, milles kõnekorpus (*speech corpus*) märgib foneetiliste uuringute tarvis koostatud laborisalvestuste märgendatud korpust.

Salvestised. Korpus sisaldab tegeliku spontaanse suhtluse materjale, mis tähendab, et tegemist on tekstidega, mis on loodud reaalses suhtluses (kodus, poes, helistades infotelefonile jm) ning mida inimene ei loe paberilt maha ega ole pähe õppinud. Korpuse materjal on esitatud konkreetsete suhtluste kaupa, mis omakorda on süstematiseeritud eri uurimustes leitud kesksete keelekasutuse valikutega seotud situatsioonitunnuste põhjal: argine ja institutsionaalne (avalik) suhtlus; dialoogid ja monoloogid; vahetu, telefoni- ja meediasuhtlus. Nii kannab iga situatsioon korpuses vastavat koodi (nt in_di_va_VESTLUSE NUMBER on teatud numbriga institutsionaalne vahetu dialoog)

Suulise keele korpuse juurde kuulub dialoogikorpus EDiK (Hennoste jt 2002; Koit 2003). See on koostatud eesmärgiga modelleerida inimese ja arvuti omavahelist suhtlust. Selle üheks osaks on suulise keele korpusest valitud institutsionaalsed infodialoogid, milles klient soovib saada ametnikult mingit infot (helistamine infotelefonile, polikliiniku registratuuri jms). Käesoleva väitekirja seisukohast on oluline, et dialoogikorpuse tekstid on märgendatud dialoogiaktide (=suhtlustegevuste) kaupa. Aktide liigitamiseks on kasutatud Hennoste-Rääbise tüpoloogiat ning akti leidmiseks CA analüüsi pehmel kujul (vt Hennoste, Rääbis 2004).

Transkriptsioon. Uurimiseks tuleb suuline tekst transkribeerida. Universaalset transkriptsiooni ei ole olemas. Aegade jooksul on välja kujundatud mitmeid erinevaid transkriptsioonisüsteeme lähtudes uurijate vajadusest (vt ülevaatliselt Hennoste 2000 ja sealsed viited; Jenks 2011). Käesoleva korpuse tarvis valiti vestlusanalüüsi transkriptsioon, mille keskseks väljatöötajaks oli Gail Jefferson (Jefferson 1979; viimane ülevaade Hepburn, Bolden 2013).

Esitan siinkohal ainult transkriptsiooni kesksed põhimõtted, mis on väldimatud järgnevate uurimiste mõistmiseks (pikemalt vt Hennoste 2000a). Konkreetsetes artiklites kasutatud märgistikud on esitatud artiklite lisades.⁴

Transkriptsioonisüsteem lähtub CA arusaamast, et suhtluses võivad olla kasutusel väga erinevad vokaalsed vahendid ja võtted, mitte üksnes traditsiooniline verbaalne keel. Seetõttu luuakse märgenduses vahendid ka klassikalises keeleuurimises kõrvale jäetud nähtuste transkribeerimiseks. Sõnadele lisaks märgitakse nt millisekundites mõõdetud pausid ning erinevad kõne prosoodilised ja paralingvistilised omadused (rõhud, tempomuutused, sõnade katkestamised, hääletooni muutused jms). Eraldi tuuakse välja suhtlejate üksteisele pealerääkimised.

Vokaalsed üksused märgitakse üles häälduspäraselt (kuuldeortograafias). Foneetilist märkimisviisi ei kasutata. Vajadusel võib lisada litereerija kommentaari,

⁴ Märgistik on aja jooksul veidi muutunud (vt märkide loendeid artiklite juures). Olulisim muudatus on rõhu märkimises, milles on olnud eri aegadel kasutusel sõna(osa) allajoonimine ning mitmesugused märgid, viimasel ajal graavis (˘) (vrd Hennoste 2000a: 99 ja Hennoste jt 2009b: 114–115). Nende muudatuste põhjused on arvutitehnilised.

milles tuuakse välja interpretatsiooni jaoks olulisi, kuid transkriptsioonis märkimata hääldusjooni.

Tekst liigendatakse üksusteks, mida me oleme nimetanud lausungiteks (CA tavaline termin on *turn-constructural unit*; vt ülevaadet Hepburn, Bolden 2013: 61–62). Lausung on üksus, mille piiril on selge intonatsioonilangus, mida märgitakse transkriptsioonis punktiga. Seda piiri iseloomustab tihti ka üksuse grammatiline, sisuline ja pragmaatiline lõpetatus, kuigi see pole transkribeerimisel keskne kriteerium. Väiksema intonatsioonilangusega üksused märgitakse komaga. Need piirid paiknevad tavaliselt lausungite sees, kuid võivad olla ka mujal. Kolmas kasutatav piirisignaal on küsimärk, mis osutab tõusva intonatsiooniga lõppeatust (ning ei märgi seega küsimust).

Teksti liigendamine intonatsioonil põhinevateks üksusteks on antud juhul olulisim põhimõtteline otsustus, sest intonatsioonikeskselt piiritletud lausungite ja keele grammatiliste üksuste vahel ei ole ühest korrelatsiooni. Lausung võib olla grammatiline lause, fraas, üksiksõna, häällitsus jms. Lisaks langevad lausete vormis lausungite piirid ainult üldjuhul, aga mitte alati kokku grammatilise lausete piiridega.⁵

Transkribeerimise põhiliseks protseduuriks on CAs järjekindel kõrvaga kuulamine (nõ lähikuulamine), kuna CA lähtub arusaamast, et uuritakse nähtusi, mille kuuldelise tõlgendamise alusel inimesed tegelikult suhtlevad. Viimasel aastakümnel on lisandunud siiski enam tehnika kasutamist. Tavalisim on foneetikaprogrammi *Praat* kasutamine eelkõige pauside pikkuste mõõtmisel, aga ka nt häälikute venituste pikkuse ning pealerääkimiste ulatuse määramisel.

Transkribeerimise lähtekohaks on arusaam, et see on alati interpreteerimine tulemus ning ei ole kunagi lõplik. Seetõttu tuleb vältida nõ ületranskribeerimist. Kui mingi üksus ei ole korralikult välja kuulatav, siis tuleb see ebaselgus vastava märgi abil ka välja tuua. Näited, milles uurimise all olev nähtus on ebaselgena transkribeeritud, jäetakse analüüsimisel tavaliselt kõrvale.

Taustakirjeldus. Kolmas korpuse osa on iga vestluse juurde kuuluv taustakirjeldus, mis lubab uurida suhtlejate, suhtlussituatsiooni ja kasutatud keele seoseid. Selles osas erineb siinne korpus CA ja IL ideoloogiast. Nende keskne arusaam keele ja konteksti seostest ütleb, et keelelisi valikuid mõjutavad esmajoones suhtlusesisesed tegurid ning kontekst ja suhtlejate identiteet luuakse lõppkokkuvõttes suhtlemise käigus. Seetõttu esitatakse CA transkriptsioonides suhtlejate ja situatsiooni omadused üldjuhul vaid pinnapealselt. Enim osutatakse vestluse liiki (nt telefoni-argiveestlus), suhtlejate omavahelisi suhteid (nt ema ja tütar) ning analüüsitava lõiku ümbritsevat konteksti.

Siinne korpus on mõeldud universaalse andmepangana, mida peaks saama kasutada erinevates uurimistraditsioonides ning seetõttu varustatakse siin iga

⁵ CA-s ja laiemalt suulise suhtluse analüüsis on lausungeid piiritlevate tegurite hierarhia suhtes erinevaid seisukohti. Sealjuures keskendutakse eeskätt kõnevooru lõpetatust ennustavatele teguritele (vrd nt Ford, Thompson 1996; de Ruiter jt 2006).

suhtlus taustakirjeldusega nende suhtlejate ja situatsiooni omaduste kohta, millel on erinevate varasemate uurimuste põhjal leitud olevat seoseid keelekasutusega. Lai taustakirjeldus toob välja 44 sellist tegurit (Hennoste 2000a: 100–105). Praktilises töös kasutatakse lühiversiooni, milles on 23 tegurit (vt näidet Hennoste jt 2009b: 115–117). Taustakirjelduse põhiosadeks on:

0. Tehniline info salvestamise ja litereerimise kohta
1. Situatsioon (aeg, koht, suhtlussfäär jms)
2. Suhtlejad ja nende omadused
3. Ainestik ja teema
4. Teksti ja suhtluse jooned (dialoog/monoloog jms)
5. Keel ja keelekasutus (dialekt, register jms)
6. Lisainfo

2.3. Artiklites kasutatud materjal ja meetodid

Käesolevas doktoritöös esitatud artiklid erinevad üksteisest veidi materjali ja analüüsimeetodite valiku poolest.

Kõigi artiklite materjal pärineb Tartu ülikooli suulise keele korpusest. Kõigis artiklites on analüüsitud vahetute ja/või telefoni abil peetud vestluste (dialoogide ja polüloogide) keelekasutust. Suuline meediakeel ja monoloogid on välja jäetud. *Et*-komplementlause artiklites ([P1], [P2]), *ei ole/pole* artiklis ([P3]) ja episteemia-artiklis ([P7]) muid taustategureid ei arvestata. Ülejäänud artiklite puhul on valikukriteeriumiks ka jaotus argise/institutsionaalse suhtluse ning vahetu/telefonisuhtluse vahel. *Vä*-artiklis ([P4]) analüüsitakse ühte telefoni-argivestlust ning küsimuste artiklites ([P5], [P6]) institutsionaalseid telefonikõnesid.

Uuritava nähtuse kollektsiooni loomiseks on kasutatud kahte võtet. Osal juhtudel on valitud kõik antud hetkel korpusest leitud nähtused ([P1], [P2]); osal juhtudel on nähtuste seast tehtud juhuvalik ([P3], [P5], [P6]).

Valitud tekstidest on leitud kõik seal esinevad uurimisalused konstruktsioonid. Praktilises analüüsis on kõrvale jäetud need näited, mille transkriptsioonid on uuritava nähtuse osas puudulikud (eeskätt juhtumid, kus analüüsimiseks vajalik osa on halvasti kuulda). Küsimusi käsitlevates artiklites ([P5], [P6]) on korpuses olevad dialoogiaktid analüüsitud osalt ümber, et nad sobiks uude tüpoloogiasse.

Tööd erinevad osalt ka kasutatud meetodite poolest. Artiklites [P1], [P2], [P3] ja [P7] kasutatakse statistikat, millele järgneb sama materjali kvalitatiivne analüüs. [P4] kasutab ainult kvalitatiivset mikroanalüüsi ning artiklites [P5] ja [P6] on kasutatud ainult kvantitatiivset analüüsi, mille tulemused on mõeldud lähtekohana kvalitatiivsete uuringute tarvis. Sealseid tulemusi kasutab kvalitatiivselt artikkel [P7]. Kvalitatiivne analüüs lähtub kõigil juhtudel IL ideestikust ning kasutab meetodi alusena CA-d, kuid suhteliselt pehmel, mitte rangel kujul.

3. TULEMUSED

Järgnevalt esitan uurimistöõde tulemused. Siinses peatükis osas toon tulemused välja artiklite ja teemakeskmete kaupa. Järgmises peatükis teen kokkuvõtte, milles toon välja üldistused, mida on võimalik teha kogu artiklisarja kohta ja pakun välja tulemused, mis on minu arvates uudsed teiste keelte uuringutega võrreldes. Ülevaate alguses on oluline sõnastada mõned artikliväitekirja loomusest tulenevad erijooned.

Esiteks, käesoleva artiklid on kirjutatud pikema aja jooksul ja seoses eri projektidega. Seetõttu ei moodusta nad ka ühte temaatilist tervikut, küll aga ühendab neid sama uurimisprobleem: kasutatud keelevahendite, tegevuste ning suhtlusjärjendite seosed.

Teiseks, aja jooksul on autori kasutatud terminoloogia mõnevõrra muutunud ja/või varieeruv (olulised erinevused leiab artiklite ülevaadetest). Varieerumise põhjused on erinevad, kuid nende taga ei ole autori seisukohtade põhimõttelisi muutusi. Enamasti on tegu ingliskeelsete terminite erinevate vastetega või eesti terminite eri variantidega (nt *naaberpaar*–*naabruspaar*).

Kolmandaks, artiklid on osalt metoodiliselt erinevad. Osa neist esitab nii kvalitatiivset kui kvantitatiivset lähenemist, osa aga ainult ühte neist.

Neljandaks, artiklid ei esita lõplikku tõde vastavate teemade kohta. Kuna suuline eesti keel ja suhtlus on väga vähe uuritud ala, siis on kõigil juhtudel tegu esmaste lähenemistega antud teemadele, milles on saanud osal juhtudel toetuda inglise keele kohta tehtud analoogilistele uurimustele.

Viiendaks, artiklites endis tehtud järelduste kogumid on laiemad ja mitmekesisemad kui käesolevas ülevaates esitatu. Siin toon välja eeskätt need järeldused, mis seostuvad väitekirja katustemaga, ning rühmitan nad vastavalt väitekirja vajadustele.

3.1. Sama verbi vormide, suhtlustegevuste ja järjendite seosed

Esimese teemakeskme moodustavad artiklid erinevate verbivormide ja nendega tehtavate tegevuste seostest eri järjendites.

Artiklite [P1] ja [P2] teemaks on komplementlause saatelause statistiliselt kesksed põhiverbid (*ütleva*, *rääkima*, *mõtleva*) ja nende statistiliselt kesksed grammatilised vormid (sh väljaspool komplementlause).

Artikli [P1] kahes osas analüüsitakse verbe *ütleva*, *rääkima* ja lühidalt nende harva kasutatavaid sünonüüme. Artikli algusosas antakse ülevaade komplementlause määratlemisest, referaadist kui *et*-komplementaluse statistilisest tuumast ning referaadi ja komplementlause omavahelistest seostest. Seejärel analüüsitakse komplementlause põhiverbide kasutust.

Artikli põhilised väited ütlevad, et teatud verbid ja verbivormid esinevad sageli seetõttu, et nad vahendavad suhtluses kindlaid olulisi suhtlustegevusi

(artiklis: täidavad kindlaid suhtlusfunktsioone). Teiseks, sama verbi eri morfoloogilised vormid (osalt ka samas süntaktilises positsioonis) väljendavad suhtluses erinevaid tegevusi. Ja kolmandaks, osa formaalselt komplementlause põhiverbidest on hoopis grammatikaliseerunud fraaside osad. Analüüs näitab, et sama verbi eri morfoloogilised vormid on suhtluses kasutusel erinevates järjendites, erinevates positsioonides ning erinevate tegevuste vormistamisel.

Toon välja need tulemused, mis seostuvad kesksete verbivormide poolt väljendatavate tegevustega ja esinemisjärjenditega.

Esiteks, ainult osa verbivormide tegevuseks on saatelause verbi roll, millega ühtlasi markeeritakse algav lausung järjendina referaadiks. Statistiliselt kesksed vormid on siin *ütles/üts ja ütlesin/ütsin, ütleb, rääkis* (lisaks mitmed harvad vormid). Sealjuures on see nende verbivormide tüüproll, vaid üksikjuhtudel kannavad samad vormid muid tegevusi.

Teiseks, osa verbivorme on formaalselt saatelause verbid, kuid nende tegelikuks rolliks on luua referaatosas öeldule modaalne raam (*modal frame*), kas tugevdades või pehmendades sealset sõnumit (raami kohta vt Thompson, Mulac 1991; Thompson 2002). Sellisel juhul ei esita järgnev osa mitte referaati, vaid autori enda väiteid. Seda rolli kannab ainsuse esimene isik isikulise tegumoe oleviku kindlas ja ka tingivas kõneviisis (*(ma) ütlen, ütleks, räägin*, lisaks mitmed harvad vormid). *Ma ütlen/räägin* puhul on keskseks ülesandeks referaadi sõnumi tõsikiindluse tugevdamine ja *ma ütleks* puhul pehmendamine.

Kolmandaks, esimese isiku vormid on kasutusel ka osutamaks, et algav järjend täidab suhtluses parandusalgatuse rolli. Nii on *ütlen* kasutusel enese-paranduse markerina, *ütleks* laused on osa järjeotsimise järjendist (tekstis: edasilükkamine). Enese-parandamine on mehhanism ja võtete/vahendite kogum, mille abil kõneleja lahendab enda suulises tekstis ettetulnud probleeme (parandab vigu, otsib järke jne; vt klassikalisi artikleid Schegloff jt 1977; Schegloff 1979; siinkirjutaja arusaamu vt Hennoste 2000g, 2001a, 2008b).

Neljandaks, vorm *ütleme* on kasutuselt eriline. Konstruksioon *ütleme et* lause alguses on formaalselt komplementlause pealause osa ning osutab, et algav järjend on näide või ettepanek, aga ta võib olla ka umbmäärastaja/pehmedaja rollis. *Ütleme* lause sees ei seostu komplementlausega ning on umbmäärastaja/pehmedaja või juhatab sisse näite. Ka *ütleme* kasutused on enamasti seotud enese-parandusega, ennekõike järje otsimisega. Viimastel juhtudel esineb *ütleme* partiklistunud vormina, mille puhul referaadist kõnelda ei saa (vt partikli *ütleme* kohta ka Keevallik 2003: 221–229).

Artiklis [P2] on uuritavaks verbi *mõtleva* ainsuse esimese isiku mineviku- ja olevikuvormid. Selle artikli materjali esitusviis on eelnevast veidi erinev, kuigi analüüsi aluspõhimõtted on samad. *Mõtlesin ja mõtlen* on peaaegu alati kasutusel formaalselt saatelause verbidena lause alguses. Artiklis on esitatud *mõtleva* rollid vastavalt sõna erinevatele tähendustele. Tähenduses 'arutleva/planeerima' on verbivorm süstemaatiliselt saatelause loovas rollis, tähenduses 'arvama/lootma' on mineviku verbivorm saatelause rollis, kuid olevik esindab modaalset raami. Tähenduses 'arvama valesi/pidama silmas midagi muud'

algatab verbivorm järjendi, mille rolliks on eneseeparandus (täpsustamine) või oma teadmiste muutuse märkimine.

Ühtlustades artikli tulemused esimese artikliga, saame öelda, et oleviku esimese isiku vorm *mõtlen* on kasutusel valdavalt eneseeparanduse järjendi markerina, harva kõneleja ebakindlust osutava modaalse raamina ning saatelause verbina, mis märgib referaadi algust. Mineviku vorm *mõtlesin* on kasutusel valdavalt saatelause verbi ja referaadi alustaja rollis, harva modaalse raami rollis ning sageli rollis, milles kõneleja alustab järjendit, mis osutab, et ta on arvanud midagi varem valesti. Viimane variant ei ole päris eneseeparandus CA seisukohast, kuid sellele lähedane juhtum, mis võib lisaks esile kutsuda parandusalgatuse. Selliselt on siin olemas erinevus mineviku ja oleviku vormide vahel probleemide lahendamise puhul: oleviku abil osutab kõneleja, et teine on tekitanud probleemi, mineviku abil aga, et ta on ise midagi valesti teadnud.

Kahte artiklit kokku võttes näeme, et sõnavormide kasutusel on suur ja süsteemne ühisosa. Esiteks on osa verbide vorme süstemaatiliselt kasutusel saatelause verbidena ning osutavad, et algav järjend on referaat. Teiseks on oleviku ainsuse esimese pöörde vormid kasutusel modaalse raamina, mille puhul ei ole tegu referaadiga, vaid järgneva info tõsikindluse tugevdaja või pehmen-dajaga. Lisaks leidub muid vorme, mille rolliks on umbmäärastamine/pehmen-damine. Kolmandaks on mitmed vormid süstemaatiliselt kasutusel kindlates järjendites, mis ei ole referaadid. Need on parandussekvents, näited ja ettepanekud. Neljandaks näitas analüüs, et verbivormi roll on seotud tihedalt tema asukohaga järjendis, antud juhul lauses. Verbivormid lause alguses kannavad saatelausest või modaalset rolli, lause keskel ja lõpus on nad süstemaatiliselt partiklid, mille rolliks eeskätt modaaluse väljendamine. Ja viiendaks, analüüs toetab Sandra Thompsoni (2002) arusaama, et komplementlausetes grammatiline ja suhtluslik tõlgendus on erinev. Grammatiliselt on tegu pealause (saatelause) ja kõrvallausega (referaat), suhtluslikult on aga primaarne formaalne kõrvallause, mis millele partner reageerib. Eri rühma moodustavad siin käsud ja osa küsimusi, mille puhul primaarne on nimelt pealause.⁶

Artikli [P3] teemaks on sõnavormide *ei ole* ja *pole* kasutuse analüüs suulises suhtluses. Analüüsi lähteks võtsin suhtluslikud ja grammatilised tegurid, mida on nähtud võimalike vormi valimise mõjuritena erinevates sotsiolingvistika ja suhtluse analüüsi käsitlustes. Esmase analüüsiga leidsin tegurid, milles esinemise korral oli *ei ole* ja *pole* kasutuses selge statistiline erinevus (kuigi arvud on väikesed). Esmalt analüüsisin suhtluslike tegurite mõju ja seejärel saadud tulemusi grammatilistest teguritest lähtudes. Kokkuvõttes näitas analüüs, et vormi valikut mõjutavad nii grammatika kui suhtluslikud tegurid.

⁶ Siinkohal jääb käsitlemata artiklis oluline küsimus, milliseid neist konstruktsioonidest tõlgendada üldse komplementlausetena. Kokkuvõttes leidsin, et tegu on skaalaga, milles kõige lähemal komplementlausele on verbi pikk vorm, mis on hääldatud sõnast *et* lahku ja esineb saatelause verbina (*ütlesin, et*). Põhiosa juhtumest aga ei ole komplementlaused.

Grammatika poolelt on oluline *ei ole* ja *pole* süntaktilise iseseisvuse määr. Mida iseseisvam on eitusvorm, seda enam eelistatakse kuju *ei ole* ja vastupidi. Võib välja tuua järgmise rea: *pole* – abiverb – öeldistätelause verb – (omajalause verb) – verbilause – *ei ole*. Samas on see vaid statistiline pilt, mille all on erinevate konkreetsete tegurite mõju, mis motiveerivad kõnelejat valima eitusverbide vahel. *Ei ole* on eelistatud siis, kui verb moodustab omaette (osa)lause või paikneb lause lõpus. *Pole* on eelistatud juhul, kui lauses esineb mingi fokuseeritud element (harva ka eitusvorm ise) või tegu on eitusverbiga öeldistätelausega.

Suhtluslikult on *ei ole* eelistatud siis, kui eitusverb esineb pealerääkimises (mis võib tekitada suhtlusprobleeme ning toob seetõttu kaasa vajaduse infot tugevamalt esile tõsta), eitusega lausung on küsimus või otsene vastus küsimusele, või osaleb eitusvorm vormilises, sisulises või suhtluslikus vastanduses. *Pole* on eelistatud juhul, kui lause kordab või varieerib eelnevalt samas vestluses esitatud infot, on kaudne vastus küsimusele või esineb kõrvalepõikes vestluse pealiinilt, kuhu kuuluvad kogusuhtluse seisukohast sekundaarsed tegevused.

Kokkuvõttes on *ei ole* eelistatud siis, kui lause komponendid on suhteliselt võrdse kaaluga; *pole* siis, kui mingi lause komponent on tugevalt esile tõstetud. Suhtluse seisukohast on *pole* kasutus seotud eituse viimisega tagaplaanile ja muude komponentide tõstmisega esiplaanile.

3.2. Küsimuste vorm ja selle suhted tegevuste ning suhtlejate episteemiline staatus ja hoiakuga

Teine rühm artikleid tegeleb küsimuste vormi, nendega tehtavate tegevuste ning suhtlejate episteemilise staatuse ja seisundi/hoiaku suhetega.

Artikli [P4] teemaks on *vä*-küsimused ühes eestikeelses telefonivestluses. Artikkel on teadlik ühe näite analüüs. Selle üheks eesmärgiks oli esitleda vestlusanalüütilist lähenemist naabruspaari (artiklis: naaberpaar) ja ennekõike küsimuste uurimisele. Artikkel annab alguses ülevaate CA vestluse organiseerimise põhialustest, keskenduses naabruspaarile ja seejärel esitleb CA meetoodilisi võtteid. Järgneb ühe ema ja tütre vestluses esinevate üldküsimuste analüüs, mille eesmärgiks on formuleerida esmased järeldused ja suunad edasiseks analüüsiks. Artikkel tõi välja kaks probleemide rühma edasiseks analüüsiks.

Esiteks, ema küsimused olid vormistatud tihti mitmeti tõlgendatavatena, mis võimaldas tütrele valida endale meelepärane tõlgendus ning see omakorda tõi kaasa emapoolsed täpsustused ja parandusalgatused, kuna tütre tõlgendus erines tihti ema enda omast.

Teiseks, erinevused küsimise vormis olid seotavad erinevate suhtlusesiseste teguritega. See võimaldas sõnastada artikli lõpuks erinevaid uurimisküsimusi küsimuste vormi, tegevuste ja järjendite võimalike seoste kohta. Tuuakse välja küsimuse vormi seosed sellega, kas tegu on lobisemise (*small talk*) või

infohankimise lõikudega (viimases tegutsevad suhtlejad teatud mõttes institutsionaalsetes rollides: kontrolliv, vastutav, kõrgemal olev ema ja kontrollitav, alluv tütar); kas küsimus alustab uut või jätkab vana teemat; kas küsimus ootab pikemat erivastust või *jah/ei* vastust; kas suhtlejad vastandavad end üksteisele või mitte; kas on tegu infoküsimusega või vastust pakkuva ja kinnitust ootava küsimusega ning kas järjendi näol on tegu vestluse põhitegevusega või parandusalgatusega (artiklis: põhiteema ja reformuleering).

Artikli [P5] teemaks on küsimuste vormivariandid eesti institutsionaalsetes infodialoogides ja artikli [P6] teemaks samade vormivariantide suhted suhtlus-tegevustega. Artikli [P5] algus annab ülevaate meie kasutatavast avatud empiirilise küsimuste tüpoloogiast ja selle suhetest Helle Metslangi ning „Iso suomen kielioppi” liigitustega (Metslang 1981; ISK 2004: 1588–1590).

Meie tüpoloogia jagab küsimused viide põhirühma: avatud (eri)küsimus, alternatiivküsimus, ning kolm liiki kas-küsimusi. Viimased liigitatakse kahelt aluselt. Esimeseks aluseks on see, kas küsimuses peegelduvad küsija oletused või teadmised oodatava vastuse kohta, millele ta ootab vastuseks kinnitust (*confirmation*) või eeloletsi ei ole ning küsija ootab informatiivset *jah/ei* vastust (*affirmation*). Esimest rühma nimetame vastust pakkuvateks küsimusteks ja teist suletud (kas-)küsimusteks. Teiseks aluseks on see, kas vastuseks on *jah/ei* või on tegu info andmisega analoogiliselt eriküsimuse vastusele (see liik on 99% ilma eeloletseta). Viimast varianti nimetame jutustavaks kas-küsimuseks. Lisaks jagasime küsimused ka grammatilisteks lauseteks ja fraasideks, mis ei sisalda finiiitverbi.

Artikkel [P5] toob välja küsimuse moodustamise vahendid ja nende kasutuse statistika. Analüüs näitas, et küsimuste vormistamine on tugevalt seotud kolme seigaga.

Esiteks, küsimuste liigid erinevad selle poolest, kas nad on moodustatud suhtluses lause või fraasiga. Vastust pakkuvatest küsimustest ligi pooled ja alternatiivküsimustest ligi kaks kolmandikku on laused, muudest liikidest aga üle 80%.

Teiseks, on olemas statistiline seos küsimuste moodustajate valiku (küsisõnad, sõnajärg jm) ja kasutatud süntaktilise üksuse vahel. Lausete puhul on enamik küsimusi moodustatud küsisõnadega, fraaside puhul aga ilma.

Kolmandaks on kas-küsimuste vorm seotud sellega, kas tegu on neutraalse või vastust pakkuva küsimusega. Neutraalsed küsimused on eeskätt laused ja vormistatud küsisõnaga, mille seas keskne on *kas*. Vastust pakkuvad küsimused on eeskätt fraasid, vormistatud põhiliselt ilma küsisõnata ja küsisõnadest prevaleerib *jah*.

Artiklis [P6] analüüsisime küsimuste vormi seotust küsimuse abil tehtavate sotsiaalsete tegevustega. Tüpoloogia aluseks võtsime Nijmegeni Max Plancki Instituudi küsimuste-vastuste projekti tegevuste tüpoloogia, mida kombineerisime meie dialoogiaktide tüpoloogia küsimuste osadega (Stivers, Enfield 2010; Hennoste, Rääbis 2004). Tööl on kaks eesmärki. Esiteks on eesmärgiks leida võimalikud kvantitatiivsed seosed küsimuste vormi ja nende abil tehtavate

tegevuste vahel. Teiseks eesmärgiks on võrrelda Plancki projekti indoeuroopa keelte argivestluste ja meie läänemeresoome keele institutsionaalse infodialoogi analüüsi tulemusi.

Tegevuste/dialoogiaktide tüübid on järgmised: Infosoov (nö klassikaline infoküsimus), Partneri parandusalgatus, Kinnituse soov (propositsioonile kinnitust ootav kas-küsimus, mis ei ole parandusalgatus), Hinnang (hinnanguga nõustumist ootav kas-küsimus), Ettepanek/Soov/Pakkumine (EPS, küsivormis ja harva ka väitlause vormis soovid jm, mis ootavad vastuseks verbaalset tegevust), Retooriline küsimus, Pomin (omaette küsimuste pomisemine, mis partnerilt reaktsiooni ei oota), Vastuse tingimuste täpsustamine (VTT, enne küsimusele vastamist esitatud vaheküsimus, mis loob tingimusi võimalikult hea vastuse andmiseks), Muud tegevused.⁷ VTT on lisatud meie tüpoloogiast.

Analüüs võimaldas teha rea statistilisi üldistusi küsimuste vormi ja tegevuste seoste kohta.

Esimene üldistus ütleb, et erinevatel küsimuste liikidel ja vormivariantidel on tüüpiliselt üks primaarne tegevus suhtluses. Näiteks avatud küsimus ja suletud kas-küsimus on ennekõike Infosoovi ja EPS vahendid, vastust pakkuv kas-küsimus aga Parandusalgatuse vahend. Teistpidi on ka osal tegevustel omad statistiliselt kesksed täitjad küsimuste ja nende vormivahendite hulgas. Nii on Infosoov esitatud eelkõige avatud küsimuse abil, Parandusalgatus aga eeskätt väitlausungi või *jah* abil vormistatud vastust pakkuva küsimusega. Samas aga VTT puhul sellist kesksel vormivarianti ei ole. Ühtlasi näitasid tulemused, et vaid väike osa küsimustest on suhtluses tegelikult seotud küsimuse prototüüpse rolliga (info hankimisega) ja seda nii argi- kui institutsionaalses infodialoogis.

Teiseks selgus, et kindlad tegevused eelistavad ka lauseid või fraase. Nii seostuvad Infosoov ja EPS pea alati lausega, Kinnituse soov ja VTT veidi vähem, kuid siiski valdavalt. Fraasiga seostub eeskätt Parandusalgatus. See näitab, et lause/fraasi valik ei ole seotud mitte info/kinnituse piiriga, vaid eeskätt sellega, kuidas on vastav lausung seotud eelneva dialoogiga. Parandusalgatus seostub tugevalt üldjuhul eelnevas voorus esineva probleemi ja selle vormiga ning võimaldab vormistada tegevust minimaalsete vahenditega.

Kolmandaks on näha statistiline tööjaotus kas-küsimuse vormivariantide vahel. *kas* ja *kas+või* on ennekõike informatiivset vastust ootavate küsimuste vormistamise vahendid. Väitlausungi vorm, *jah* ja *või* seostuvad eeskätt kinnitust ootavate küsimustega ning aktidest Parandusalgatuse ja Kinnituse sooviga. Kokkuvõttes on näha, kuidas *kas*-küsimuse puhul eristuvad kaheks rühmaks info ja kinnituse küsimuste vormistamise vahendid ja nendega seostuvad tegevused. Sealjuures on eesti keele nö standardvorm *kas* seotud eeskätt info küsimisega ning lausungi lõpus olevad partiklid ning väitlausungi vorm muude suhtlustegevustega. Võrreldes tulemusi indoeuroopa dialoogidega näeme, et süsteem on sarnane. Erinevus on vaid selles, et seal on infot küsivad kas-

⁷ Suhtlustegevuste/dialoogiaktide nimetusena kasutatud sõnad ja fraasid võivad eesti keeles esineda ka antud tüpoloogiast väljaspool, seetõttu on nad vormistatud suurtähelisena.

küsimused vormistatud eeskätt sõnajärje abil, mis on neis keeltes standardne kas-küsimuse vahend.

Analüüs võimaldas välja tuua mõned erinevused argi- ja institutsionaalsete infodialoogide vahel.

Kõigepealt on infodialoogides selgelt vähem hinnangute ja emotsioonidega seostuvaid suhtlustegevusi. See on kooskõlas üldiselt teada argisuhtluse suurema emotsionaalsusega. Teiseks kasutavad infodialoogid enam avatud (eri)küsimusi ja jutustavaid kas-küsimusi. Kuna neile küsimustele vastatakse spetsiifilise infoga, siis on infodialoogi ja argidialoogi erinevus ka selles, et esimeses on enam erivastust ja teises *jah/ei* vastust ootavaid küsimusi. Kolmandaks kasutavad infodialoogid palju enam VTT-d ning selgelt vähem Kinnituse soove ja Hinnanguid. Seega küsitakse infodialoogides enam infot ning proovitakse vajadusel abiküsimuste abil välja selgitada partneri teadmisi, arvamusi ja soove. Vähem kasutatakse aga küsimusi, mis eeldavad partneri teadmiste või arvamuste prognoosimist. Selle erinevuse puhul võib olla tegu argise ja institutsionaalse suhtluse joontega (nt suhtlejate erinevad õigused teada või prognoosida midagi partneri kohta), aga nende erinevuste põhjuseks võib olla ka suhtlejate jagatud teadmiste erinevus. Argisuhtluses lubavad üksteist tundvate suhtlejate teadmised üksteisest prognoosida enam partneri teadmisi kui võõraste teadmised üksteises kohta institutsionaalses suhtluses.

Artikli [P7] teemaks on küsimuse vormi seosed suhtlejate episteemilise staatuse ja episteemilise hoiakuga. Selle artikli aluseks olev mudel pärineb USA vestlusanalüütikult John Heritage`ilt (Heritage 2012a) ning siin on kasutatud ka artikli [P6] statistikat ümbertöötatud kujul.

Heritage lähtub faktist, et suhtlejatel on üldjuhul erinev ligipääs hetkel teemaks olevale infole. Seda erinevust väljendab episteemilise staatuse (*epistemic status*) mõiste. Ta väidab, et episteemiline staatus on küsimuse moodustamisel ülimuslik morfosüntaksi ja intonatsiooni suhtes. Heritage teine oluline mõiste on episteemiline hoiak/seisund (*epistemic stance*). See märgib partnerite teadmiste suhete hetkeolukorda, mis muutub voor-voorult ja mida väljendab voorude/lausungite erinev grammatiline vorm (nt *Are you married?* ja *You're married, aren't you?*).

Sellel artiklil on kaks eesmärki. Esiteks uurisin, kas ka eesti suhtluses saab näidata, et episteemiline staatus on lausungite tõlgendamisel küsimuseks grammatikat ületav mõjur. Teiseks huvitas mind, milline on kas-küsimuse episteemilisi hoiakuid näitav vormivahendite skaala eesti keeles. Heritage`i meetodiks oli vestlusanalüüs. Ma kasutasin selle kõrval ka kvantitatiivset analüüsi.

Episteemilise staatuse ja vormi suhete analüüs näitas, et ka eesti suhtluse põhjal saab väita, et suhtlejate suhteline episteemiline staatus on ülimuslik morfosüntaksi ja intonatsiooni suhtes. Kui kõneleja vormistab küsimuse küsilausungina, siis partner tõlgendab seda küsimusena juhul, kui tema episteemiline staatus on antud teema osas teise omast kõrgem. Kui see on madalam, siis tõlgendab ta küsimuse vormis lausungit infoandjana. Sama kehtib väitlausungi kohta. Kui väitlausungi esitaja episteemiline staatus on kõrgem, siis tõlgendab

partner seda info andmisena, kui see on aga madalam, siis info soovina. Vastuolu episteemilise staatuse tõlgendamisel suhtlejate vahel viib aga probleemideni suhtluses.

Teises analüüsis osas näitasin, et eesti keeles moodustavad teadja/mitteteadja hoiakut/seisundit väljendava kas-küsimuste vormistamise põhiliste vahendite skaala: *kas – kas+või – või – jah – väitlausung*. *Kas* markeerib maksimaalselt mitteteadja hoiakut ning väitlausung maksimaalselt teadja hoiakut. Seda skaalat kinnitavad nii statistika kui kvalitatiivne mikroanalüüs.

Lisaks näitas mikroanalüüs, et kõneleja valib küsimuse vormistamiseks hoiakuga sobivad vahendid. Seda tõestas asjaolu, et kõneleja muudab vajadusel oma seisundit/hoiakut väljendavaid vahendeid lausungi tegemise käigus, et viia nende muutuste abil valmis küsimus kooskõlasele oleva seisundiga. Samuti tõestas seda asjaolu, et vastuolu kõneleja ja kuulaja arusaamades episteemiliste seisundite kohta ning sellest johtuv ebasobiv vahendite valik võib viia probleemideni suhtluses. See osa pakub uudseid tulemusi, mida Heritage'i analüüsides ei olnud.

4. KOKKUVÕTTEID JA JÄRELDUSI

Kokkuvõtteks. Kõiki artikleid ühendab üks keskne uurimisküsimus: kuidas on seotud kindlad keelelised vormid, nende abil tehtavad suhtlustegevused ja vorme sisaldavad (suhtlus)järjendid. Eri artiklid uurisid eri keeletasandite vahendeid (*et*-komplementlausetes saateverbid ja samade verbide muud vormid lausungites, verbivormid *ei ole* ja *pole*, küsimuste vormistamise erinevad viisid). Järgnevalt toon kokkuvõtlikult välja artiklites leitud vormide, tegevuste ja järjendite seosed.

Artiklid [P1] ja [P2] analüüsisid *et*-komplementlause saatelause verbi vormide kasutust suhtluse seisukohast. Kokkuvõttes saame öelda järgmist:

(a) osa verbide vorme on süstemaatiliselt kasutusel saatelause verbidena ning osutavad, et algav järjend on referaat;

(b) osa vorme on kasutusel modaalse raamina, mis on järgneva info tõsi-kindluse tugevdaja või pehmendaja;

(c) mitmed vormid on süstemaatiliselt kasutusel muudes kindlates järjendites: parandussekventsids, näited ja ettepanekud;

(d) verbivormi roll on seotud tihedalt tema asukohaga järjendis (lausus).

Sellele lisaks selgus, et komplementlausetes grammatiline ja suhtluslik tõlgendus on erinev. Grammatiliselt on tegu pealause (saatelause) ja kõrvallausega (referaat), suhtluslikult on aga pea alati primaarne formaalne kõrvallause, millele partner reageerib.

Artikli [P3] teemaks oli sõnavormide *ei ole* ja *pole* kasutus. Kokkuvõttes selgus, et *pole* kasutus on seotud eituse viimisega suhtluses tagaplaanile ja muude komponentide tõstmisega esiplaanile. Lisaks olid valimisel olulised ka grammatilised tegurid.

Konkreetsemalt on *pole* suhtluslikult eelistatud juhul, kui lause

(a) kordab või varieerib eelnevalt samas vestluses esitatud infot;

(b) on kaudne vastus küsimusele;

(c) esineb vestluse kõrvalliinil (kõrvaltegevuses).

Ei ole on suhtluslikult eelistatud siis, kui

(a) eitusverb esineb pealerääkimises;

(b) eitusega lausung on küsimus või otsene vastus küsimusele;

(c) osaleb vormilises, sisulises või suhtluslikus vastanduses.

Artikli [P4] teemaks olid erinevad *või/vä*-küsimused konkreetses vestluses. Analüüs tõi välja, et erinevused küsimise viisides olid seotavad erinevate suhtlusesiseste teguritega:

(a) kas tegu on infovastust või kinnitust ootava küsimusega;

(b) kas tegu on vestluse põhitegevuse või parandusalgatusega;

(c) kas küsimus alustab uut või jätkab vana teemat;

(d) kas suhtlejad vastanduvad üksteisele või mitte;

(e) kas tegu on lobisemisega või infohankimisosaga, milles suhtlejad on nõo institutsionaalsetes rollides;

(f) kas küsimus ootab pikemat erivastust või minimaalset *jah/ei* vastust.

Artikkel [P5] toob välja küsimuse moodustamise vahendid ja nende kasutuse statistika institutsionaalsetes infodialoogides ning on eeltöök artiklile [P6], milles analüüsitakse kvantitatiivselt samade küsimuste vormivariantide seotust sotsiaalsete tegevustega. Analüüs näitas, et

(a) erinevatel küsimuste liikidel ja vormivariantidel on tüüpiliselt üks primaarne roll suhtluses;

(b) osal tegevustel on omad statistiliselt kesksed täitjad küsimuste ja nende vormivahendite hulgas;

(c) vaid väike osa küsimustest on esindab küsimuse prototüüpset tegevust (info hankimist);

(d) on olemas statistiline tööjaotus kas-küsimuse vormivariantide vahel, kus eristuvad kahe rühmana infot ja kinnitust ootavate küsimuste vormivahendid ja nendega seostuvad tegevused.

Lisaks võimaldas analüüs välja tuua erinevusi argidialoogide ja institutsionaalsete infodialoogide vahel:

(a) infodialoogides on vähem hinnangute ja emotsioonidega seostuvaid suhtlustegevusi;

(b) infodialoogid kasutavad enam erivastust ootavaid küsimusi ning argidialoogid *jah/ei* vastust ootavaid küsimusi;

(c) infodialoogides kasutatakse enam küsimusi, mis ootavad infot ning proovitakse vajadusel abiküsimuste abil välja selgitada partneri teadmisi, arvamusi ja soove; vähem kasutatakse küsimusi, mis eeldavad partneri teadmiste või arvamuste prognoosimist.

Artikli [P7] teemaks on küsimuse vormi seosed suhtleja episteemilise staatuse ja episteemilise hoiakuga. Tulemused näitavad järgmist:

(a) ka eesti suhtluses on suhtleja suhteline episteemiline staatus ülimumlik morfosüntaksi ja intonatsiooni suhtes;

(b) eesti keeles moodustavad teadja/mitteteadja hoiakut/seisundit väljendava kas-küsimuste vormistamise põhiliste vahendite skaala: *kas – kas+või – või – jah – väitlausung*;

(c) kõneleja valib küsimuse vormistamiseks hoiakuga sobivad vahendid.

Üldistusi ja järeldusi. Analüüsid võimaldavad teha mõned järeldused ja üldistused, mis kehtivad kõigis või mitmes artiklis analüüsitud teemade puhul.

Uurimused näitavad, et väitekirja alguses püstitatud põhitees kehtib. Kõneleja sotsiaalne (suhtlus)tegevus (dialoogiakt, suhtlusrolli täitmine) ja keelendi järjendiline positsioon on olulised mõjurid grammatiliste vormide valimisel eestikeelses spontaanses suulises suhtluses, nii argi- kui institutsionaalses variandis. Analüüs näitas, et seosed tulevad välja kõigil uuritud grammatilistel tasanditel paiknevate nähtuste puhul:

(a) eri lausungitüübid: küsilause ja väitlausung;

(b) küsimuste moodustamise eri vahendid;

(c) sama verbivormi variandid (*ei ole – pole*);

(d) sama sõna eri grammatilised vormid (*ütlesin – ütlen* jm).

Analüüs näitas, et erinevad vormid, suhtlustegevused ja vormide positsioonid järjendites on omavahel regulaarselt seotud, moodustades kindlaid rutiinseid praktikaid ehk järgides kindlaid suhtlusnorme. Sealjuures on erinevatel vormidel suhtluses tavaliselt üks primaarne roll, kuid vastupidine kehtib harvemini.

Analüüsid lubavad ka välja tuua mõned järjenditüübid ja suhtlustegevused, mille erijooned ja piirid tulevad tugevalt välja erinevate suhtlusvahendite analüüsimisel.

(a) Esimene oluline piir on parandussekventside ja muude järjendite vahel. See piir tuleb välja erinevate vormide analüüsil (komplementlause verbivormid, kas-küsimuste vorm) ning paistab, et paranduse kui sotsiaalse tegevuse vahendipark moodustab küllalt hästi piiritletava keeleosa, mis tõestab ka paranduse olulisust suhtluses ja selle eristamise vajadust.

(b) Teine oluline piir on küsimuste/vastuste ja muude suhtlustegevuste vahel. See tuleb esile nii küsimuste-vastuste puhul, kui ka *pole/ei ole* valikutel. Küsimuste ja vastuste sees on tugev piir ja eristus infot ja kinnitust ootava kas-küsimuse vahel.

Teiseks saab üldistavalt välja tuua mitmed järjendite üldisemate omadustega seotud vormivaliku mõjurid. Mõju oli vähemalt järgmistel teguritel:

- (a) kas järjend on uut teavet esitav või kordav;
- (b) kas üksus on järjendis esiplaanile tõstetud või tahaplaanile viidud;
- (c) kas järjendi osade vahel on olemas suhtluses vastandus või mitte;
- (d) kas järjend on suhtluses põhitegevus (pealiinil) või kõrvaltegevus (kõrvalliinil);
- (e) kas kõnevoorude vahetus on sujuv või pealeräägitud.

Kolmandaks saab üldistada, et tegevuse ja järjendi mõjud pole ainsad. Nende kõrval võivad olla tähtsad ka grammatika mõjud. Samas on oluline teha eristus konstruktsiooni grammatilise ja suhtlusliku tõlgenduse vahele.

Neljandaks tuli välja see, kuidas küsimuste tõlgendamisel toetutakse esmajoones partnerite episteemilistele suhetele ja seisunditele, mille juures keelelised vormivahendid on teiseses rollis. See näitab, kuidas suhtlejad toetuvad suhtluses oluliselt jagatud teadmisele teema ja partnerite kohta.

Viieandaks tulid välja ka erinevused argivestluse ja institutsionaalse infodialoogi vahel ning ka argilobisemist ja infodialoogi sisaldavate osade vahel samas suhtluses. Uurimused kinnitasid, et kvantitatiivselt on olemas tugev erinevus argise ja institutsionaalse suhtluse vahel suhtlejate ühisteadmiste kasutuse seisukohast. Viimases toetutakse ühisele alusele selgelt vähem, kasutades vähem kinnitust ootavaid küsimusi. Samas aga näitasid institutsionaalse suhtluse kvalitatiivsed uuringud, et toetumine ühisele alusele on ka seal primaarne.

Eesti keel, teised keeled ja üldistavad mudelid. Lingvistika on teadus, millel on nõ lokaalne uurimisobjekt (konkreetne keel ja selle kasutus) ja universaalsed meetodid, mudelid ja teooriad, mida kasutatakse eri keelte puhul. Seetõttu on keeleteaduslikke uurimisi võimalik teha vähemalt kolme fookusega. Esiteks

saab keskenduda uuritavale keelele ja seada oma eesmärgiks selle keele kohta uute teadmiste lisamist, jättes samad nähtused teistes keeltes ning analüüsi tulemusel tehtavad teooria/meetodi/mudeli võimalikud arendused kõrvale või tagaplaanile. Teiseks saab keskenduda uuritavale nähtusele ning selle erijoontele ja/või sarnasustele sama nähtusega teistes keeltes. Ja kolmandaks saab keskenduda teooria/meetodi/mudeli arendamisele, mille jaoks konkreetne keel ja uuritav nähtus on vaid vahendid.

Käesolevas töös esitletud artiklite keskseks eesmärgiks on olnud eesti keele vastavate nähtuste analüüs. Kõrvutused teiste keeltega (inglise keelega) ja mudelite üldine arendamine on teisejärgulised või esitatud taustaks. Siiski saab mõnel juhul lisada midagi ka üldisemasse keelekasutuse mudelisse.

Esiteks lisab eeldatavasti midagi üldisesse keeleteadusesse eituste *pole/ei ole* analüüs, mis võimaldas välja tuua eitusvormi valikut mõjutavaid tegureid. Ma pole leidnud teistest keeltest analoogilist eitava verbivormi paari.

Teiseks lisab midagi üldisesse pilti küsimuste kui sotsiaalsete tegevuste tüpoloogiline statistiline analüüs CA lähenemistest lähtudes. Minu teada on CA esimene rahvusvaheline tüpologiakeskne uurimus Nijmegeni Max Plancki Instituudi projekt. Siinse töö autori juhtimisel on CA-st lähtuvat tüpoloogilist lähenemist kasutanud juba üle kümne aasta. Nüüd on võimalik ühendada saadud tulemused. See on lubanud arendada suhtlustegevuste empiirilist tüpoloogiat ning võrrelda eri keelte ning argivestluse ja institutsionaalse infodialoogi küsimuste sarnasusi ja erinevusi.

Viimane üldisesse pilti lisanduv asi on episteemilise staatuse ja hoiaku analüüs eesti materjalil. Teadaolevalt on seda analüüsi enne tehtud vaid inglise keele materjalil. Eesti materjali analüüs kinnitab episteemilise staatuse primaarsust lausungite tõlgendamisel infosooviks/infoandjaks. Oluline lisandus on eesti keeles kasutatava episteemilise hoiaku väljendajate skaala väljatoomine ja selle võrdlus inglise keele vastava skaalaga, mis lubab välja tuua skaalade ühis- ja erijooni. Üldise meetodi/mudeli seisukohast on kõige olulisem uuendus see, et ma olen kasutanud episteemilise seisundi vormide väljatoomiseks kindlat kvalitatiivset ja kvantitatiivset analüüsi. Heritage tegeleb selle temaga vaid väga üldiselt, esitamata otseseid tõestusi.

SUMMARY

Introduction. The main part of the doctoral thesis “Some relationships between grammatical practices and social actions in spoken Estonian interaction” consists of seven articles, which analyze certain grammatical constructions and their relations with social actions (dialogue acts) that they perform and the sequences where they are used in spontaneous Estonian interaction. The articles are preceded by an introductory chapter. Its first part presents an overview of the research task of the thesis, the articles, and the author’s role in joint articles. The second part provides an overview of the research methods and the material used. The third part sets out the results by separate articles. The chapter ends with conclusions and findings.

The articles focus on two main themes. The first theme is the use of different grammatical forms or form variants of the same verb which are the same syntactic constituents but perform different social actions in the interaction. The first topic is an analysis of the use of the verb forms in the main clauses of the *et*-complement clause (*ütles, rääkis*, etc.) (articles [P1] and [P2]). The second topic is a comparison of two variants of the negative form of the verb *olema* (*ei ole / pole*) ([P3]). Another theme is the use of form variants of questions and the connections of different form variants with the social actions that they perform ([P4], [P5], and [P6]). These are complemented by an analysis of the relationships between the form of questions and the epistemic status and stance of the interactants ([P7]).

Articles [P4], [P5], and [P6] are joint studies of the work group of Spoken and Computer-mediated Communication. The role of the author in these studies was to lead the work, to set the problem, to perform the main part of the analysis, and to formulate the conclusions.

The use of the language varies, which calls for explanation. The articles of the present thesis seek a solution to this problem based on interactional linguistics (IL). In IL, variations are explained first and foremost by the fact that variants of linguistic expressions systematically perform different social actions in interaction and are systematically used in specific sequence positions.

The aim of the thesis is to demonstrate that linguistic variation in spontaneous Estonian interaction is connected to social actions performed by those variants and their positions in interaction at different language levels (questions and statements, different form variants of questions, variants of the same verb (*ei ole/pole*), different grammatical forms of the same word (*ütlesin-ütlen*)).

Methods and material. The articles combine two methods of analysis: quantitative analysis and qualitative interactional linguistics (IL), which substantially relies on conversation analysis (CA). The data come from the Corpus of Spoken Estonian of the University of Tartu.

The basic principles of IL can be summed up as follows. Spoken language is first and foremost a means of communication, and its grammar constitutes a set of practices crystallized from the use of language and organized in terms of sequence positions and actions performed with utterances.

Practices mean regular, routine patterns of sounds, words, phrases, sentences, etc., which are used as solutions to certain interaction problems or to achieve the goals of interaction. Social action is an act performed by a speaker in the interaction to achieve his/her goals (e.g. asking questions, answering, storytelling, etc.) and a sequence is a structurally organized entity of social actions. The basic sequence type is an adjacency pair, consisting of at least two closely related turns (e.g. question and answer). However, a sequence may also be a more loosely related set of actions (e.g. information and a particle indicating that the information is new).

The motivator for selecting certain linguistic form is the role of the linguistic expression in social action and its position in the sequence. Actions in sequences are systematically related to certain positions and practices. On the other hand, sequences in dialogues may be primary or secondary actions.

The explanation given by IL is, on the one hand, universal, outlining the universal relationships between forms and actions, which are not limited to a certain type of situation or to certain features of interactants. On the other hand, this explanation highlights the language-action relationships at the micro-level.

The latter understanding in IL and CA, which is relevant in the context of this research, relies on the fact that the use of language in interaction is based on cooperation with interacting partner(s). People interpret the text of their partners on the basis of explicit grammatical forms which are routinely linked to a certain social action. However, interactants can interpret social actions even if the speakers do not use explicit linguistic means. In that case people rely heavily on shared knowledge in their interpretation.

The role of epistemic status and stance in interaction is related to this circumstance. Partners compare each other's access to the information under discussion, and on this basis they formulate their turn and interpret their partner's turn either as seeking information or giving information, indicating at the same time through the form how close their knowledge of the topic at that moment to each other is.

It does not mean that sociolinguistic or register contexts are meaningless. First, it is impossible to explain all linguistic choices by actions and sequences. Second, both CA and IL rely on an understanding that the impact of external con-situation is mostly indirect. The context and the identity of interactants are finally created in the course of interaction.

Interactional linguistics is an empirical analysis which investigates spoken language as it is used in everyday spontaneous interaction. This defines the starting points of research. First, materials are always collected by recording real interactions. Second, this material is transcribed and the primary source of analysis is the recordings, supplemented by transcriptions.

The main analysis procedure is a bottom-up qualitative micro-analysis, which uses CA as a method. CA does not provide formal rules or procedures with which to analyze texts. Below is a summary of two basic principles.

First, CA does not begin research by setting hypotheses and finding examples in texts that prove or disprove them. Research always begins with observation which forms the basis for later analyses. Observation means listening to interaction and reviewing transcriptions in order to find repetitive sequences, structures, and units.

Second, the key starting point for the analysis is that the speakers themselves always analyze their own interaction. It leads to the idea that one has to use the speakers' own methods of analysis and only the data that are available to them. This means that for the sake of conversation, it is crucial how an interactant interprets the previous turn. For this they have certain linguistic (and non-linguistic) information that they use to draw conclusions about the actions of their partner. The same information is also available to professional analysts. The result is the next-turn proof procedure, in which the researcher analyses a turn first and foremost with the help of preceding and succeeding turns. Therefore, it is essential that phenomena are analyzed based on the information in the text as much as possible – not by using hypothetical or explanatory descriptions and not by 'getting into the heads' of the speakers by suggesting what or how they may have been thinking.

Classical CA used only qualitative analysis. IL has introduced more quantitative methods in an interactionally grounded manner. Sometimes the first step in research is quantitative, but the results of the quantitative research are not interpreted independently and conclusively; they form the basis for the next step, which is qualitative analysis. On the other hand, quantitative data are used to give more weight to the results of qualitative analysis (e.g. to compare similar practices in different languages or different social groups).

The material for the analysis comes from the Corpus of Spoken Estonian of the University of Tartu (ca. 1.7 million transcribed running words). The corpus contains recordings of real spontaneous interactions, their transcriptions, and background descriptions. A slightly modified CA transcription is used. The corpus is designed as a universal databank for use in different research practices, and therefore every interaction is complemented by a background description of the interactants and the characteristics of the situation, which have been found to have connections with the use of language according to previous research in different linguistic schools.

The principles of selecting material and methods of analysis for the thesis vary slightly in different articles. All the articles contain an analysis of face-to-face and/or telephone conversations (media texts and monologues were excluded). Other background factors were not considered in articles [P1], [P2], ([P3]), and [P7]. As for the rest of the articles, one selection criterion was the division between everyday/institutional and face-to-face/telephone dialogues. In

[P4], one everyday telephone conversation was analyzed while in [P5] and [P6] only institutional telephone calls were analyzed.

The data collections were constructed in two ways. In some articles ([P1] and [P2]) the entire corpus was used for the studied phenomena; in some articles random selection was used ([P3], [P5], and [P6]).

The articles also differ somewhat by the method used. In articles [P1], [P2], [P3], and [P7] the quantitative method was used, followed by qualitative analysis of the same material. In [P4] only qualitative microanalysis was used, and in [P5] and [P6] only quantitative analysis was used; its results were intended to serve as a starting point for qualitative research. Some of the findings were used in article [7]. Qualitative analysis is in all cases based on the ideas of IL and uses CA as the basis of its method, but in a relatively loose rather than strict form.

Results. The following section summarizes the relationships between forms, actions, and sequences as presented in the articles.

Articles [P1] and [P2] analyze the use of verb forms of the main clause in the *et*-complement clause from the perspective of interaction. In conclusion, one can state the following:

- (a) some verb forms are systematically used as verbs in the reporting clause and indicate that the next sequence is a report;
- (b) some forms are used as a modal frame, which either reinforces or softens evidentiality of the subsequent information;
- (c) several forms are systematically used in other specific sequences: repair sequences, examples, and proposals;
- (d) the role of the verbal form is closely connected with its position in the sequence (in the utterance).

In addition, one can conclude that the grammatical and interactional interpretations of the complement are different. From a grammatical perspective, it is the main clause (reporting clause) and the subordinate sentence; from the interactional aspect, the subordinate sentence (report) to which the partner responds, is primary.

Article [P3] focused on the use of the word forms *ei ole* and *pole*. The analysis showed that the use of *pole* is linked with relegating the negation to the background of the interaction and shifting other components to the foreground. In addition, some grammatical factors were essential in the selection. More specifically, *pole* is interactionally preferred if:

- (a) the utterance repeats or modifies the information previously given in the same conversation;
- (b) it is an indirect answer to the question, and
- (c) it appears as a non-primary action in the conversation.

Ei ole is preferred in interaction if:

- (a) a negative verb is used in the overlapped construction;

- (b) an utterance with negation is a question or direct answer to a question, or
- (c) it is part of a formal, substantial, or interactional opposition.

Article [P4] discusses the use of the variants of *vđi/vā* questions in a conversation between a mother and her daughter. The analysis shows that the differences in question forms are related to different intra-interactional factors. From the perspective of the present thesis it is essential that it outlines the connections of the form of questions with:

- (a) whether the question calls for affirmation or confirmation;
- (b) whether it is a primary action in the conversation or repair initiation;
- (c) whether a question initiates a new topic or continues the previous one;
- (d) whether there is an opposition between interactants or not;
- (e) whether the question is part of small talk or information-seeking interaction in the same dialogue, in which the interactants are in socially hierarchical relationships, and
- (f) whether a question requires a longer specific answer or a minimal yes/no answer.

Article [P5] outlines the means of question form and the statistics of their use in institutional information-seeking dialogues. Article [P6] analyses the connections between the form variants of the same questions and social actions. The analysis enabled statistical conclusions concerning connections between the form of questions and social actions:

- (a) different types of questions and their form variants have typically one primary role in interaction;
- (b) some actions have quantitatively central performers among questions and their form variants;
- (c) only a small part of questions in interaction are actually related to the prototypical role of a question, i.e. seeking information, and
- (d) there is a statistical division of labor between the form variants of yes/no (polar) questions. The means of forming questions anticipating affirmation and confirmation and related actions can be divided into two groups.

In addition, the analysis allowed suggesting an outline of certain differences between everyday and institutional information-seeking dialogue:

- (a) information-seeking dialogue features fewer actions related to assessments and emotions;
- (b) information-seeking dialogue uses more questions anticipating specific answers while everyday dialogue uses questions that anticipate yes/no answers, and
- (c) in an information-seeking dialogue, more information is sought and, where necessary, the partner's knowledge, opinions, and wishes are specified with the help of supporting questions. Questions that presume prediction of the partner's knowledge or opinions are used less.

Article [P7] deals with the relationship between the form of questions and the epistemic status and stance of interactants. The results indicate the following:

(a) the relative epistemic status of interactants in Estonian social interaction overrides morpho-syntax and intonation;

(b) the scale of basic form variants of polar questions expressing a knowing/unknowing stance in Estonian consists of: *kas – kas+või – või – jah – declarative*, and

(c) to form questions, a speaker chooses the tools that are appropriate for the stance.

Conclusions. The previously described research findings make it possible to outline certain conclusions that are valid in the case of the subjects analyzed in all or several of the articles.

The study indicates that social action and the sequential position of the linguistic expression are major factors in choosing different forms in Estonian everyday and institutional interaction. The relationships are represented at different grammatical levels:

(a) question and statement (declarative);

(b) different form variants of questions;

(c) different variants of the same verb forms (*ei ole – pole*), and

(d) different grammatical forms of the same word (*ütlesin – ütlen*).

Different forms, social actions, and sequential positions of forms are closely interrelated. Normally, different forms have one primary role in interaction, but the opposite does not always apply.

Analyses also permit to outline certain types of sequences and social actions, and their specific features and boundaries are strongly evident when means of interaction are analyzed.

The first important boundary lies between repair and other sequences. Another important boundary is between questions/answers and other social actions. Additionally, there are important boundaries in questions and answers, where differentiation between polar questions anticipating affirmation and confirmation is central.

Furthermore, it is possible to outline several factors which influence the selection of forms and are related to more general features of sequences:

(a) whether a sequence provides new information or is recurrent;

(b) whether a unit is foregrounded or backgrounded in the sequence;

(c) whether there is opposition in interaction between the parts of the sequence or not;

(d) whether the sequence is a primary or secondary action in the interaction;

(e) whether turn-taking takes place smoothly or with overlaps.

Third, the effects of actions and sequences are far from being the only effects. In addition, the impact of grammar may also be important. However, it is essential to distinguish between the grammatical and interactional interpretation of a construction.

Fourth, it also became evident that in interpreting questions the epistemic relations and stance of partners are of primary importance, and the linguistic

tools play a supporting role. This demonstrates how interactants substantially rely on shared knowledge of the topic and their partners.

Fifth, some important differences were revealed between everyday and institutional information-seeking dialogue and the parts containing small talk and information-seeking dialogue in the same interaction. The study confirmed that in quantitative terms there is a remarkable difference between everyday and institutional interaction from the perspective of using the shared knowledge of interactants. In the latter, common ground is used significantly less, for example, use of fewer questions anticipating confirmation. Qualitative studies of institutional interaction, on the other hand, showed that relying on common ground is also crucial.

The main goal of the articles presented in this thesis was to analyze the relevant phenomena in Estonian. Comparisons with English and the general development of theory or models were of secondary importance. However, in some cases such comparisons could prove valuable for the more general model.

First, the analysis of *pole/ei ole* revealed the factors influencing the selection of different negative verb form variants. I have not found any similar form pairs in other languages where different variants of the negative form of the verb are used.

Second, the general picture could be broadened by a statistical analysis of questions as social actions based on the CA approach. To date, CA has not paid any attention to such statistical analysis. To my knowledge, the first international project of this kind was on questions and answers at the Max Planck Institute in Nijmegen. The author has supervised the use of a CA-based typological approach for more than ten years. Now it is possible to integrate the results achieved. First, this has made it possible to specify the empirical typology of the social actions used. Second, the analysis has allowed comparison of similarities and differences between everyday and institutional information-seeking dialogue. The results constitute excellent grounds for further qualitative analysis.

The last addition to the general picture is the analysis of epistemic status and stance based on the materials in Estonian. As far as I know, so far this kind of analysis has been based on English-language materials.. Analysis of Estonian materials makes it possible to demonstrate the primacy of epistemic status in construing utterances either as information-seeking or information-giving. Another important aspect is the presentation of the scale of means expressing the epistemic stance used in Estonian and its comparison with the respective scale in English, which permits to outline the common and different features of the scales. The most important innovation from the perspective of the general method/model is the fact that both qualitative and quantitative analyses were used to outline the forms of epistemic stance.

KIRJANDUS

- Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti.
- Admann, Aino 1976. Otsese ja kaudse kõne segavormidest eesti kirjakeeles. – Emakeele Seltsi Aastaraamat 21. Tallinn: Eesti Raamat, 71–79.
- Aijmer, Karin 1996. *I think* – an English modal particle. – Modality in Germanic Languages. Toim T. Swan, O. J. Westvik. Berlin, 1–47.
- Allwood, Jens, Ahlsén, Elisabeth, Björnberg, Maria, Nivre, Joakim 2001. Social activity and communication act-related coding. – Cothenburg Papers in Theoretical Linguistics 85. Dialog Coding – Function and Grammar. Göteborg Coding Schemas. Toim J. Allwood. Gothenburg, 1–28.
- Asu, Eva Liina 2002. Downtrends in different types of question in Estonian. – Proceedings of the Speech Prosody 2002 conference. Toim B. Bel, I. Marlien. Aix-en-Provence: Laboratoire Parole et Langage, 143–146.
- Asu, Eva Liina, Nolan, Francis 2003. Testing a model of Estonian intonation. – Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences. Toim M. J. Sole, D. Recasens, J. Romero. Barcelona, 1249–1252.
- Biber, Douglas 1988. Variation across Speech and Writing. Cambridge: Cambridge UP.
- Biber, Douglas, Conrad, Susan 2009. Register, Genre, and Style. Cambridge: Cambridge UP.
- Biber, Douglas, Johansson, Stig, Leech, Geoffrey, Conrad, Susan, Finegan, Edward 1999. Longman Grammar of Spoken and Written English. London: Longman.
- Chafe, Wallace 1994. Discourse, Consciousness, and Time. Chicago: Chicago UP.
- Chambers, J. K., Trudgill, Peter 1998. Dialectology. Cambridge: Cambridge UP.
- Clark, Herbert 1996. Using Language. Cambridge: Cambridge UP.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth, Selting, Margret (toim) 1996. Prosody in Conversation. Cambridge: Cambridge UP.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth, Selting, Margret 2001. Introducing Interactional Linguistics. – Studies in Interactional Linguistics. Toim M. Selting, E. Couper-Kuhlen. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 1–22.
- Craven, Alexandra, Potter, Jonathan 2010. Directives: Entitlement and contingency in action. – Discourse Studies 12, 419–442.
- Cristofaro, Sonia 2003. Subordination. Oxford: Oxford UP.
- Curl, Tracy S., Drew, Paul 2008. Contingency and action: a comparison of two forms of requesting. – Research on Language and Social Interaction 41, 129–153.
- de Ruiter, J. P., Mitterer, Holger, Enfield, N. J. 2006. Projecting the end of a speaker's turn: a cognitive cornerstone of conversation. – Language 82, 515–535.
- Eesti kirjakeele seletussõnaraamat 1996. I köide, 4. vihik. Tallinn: ETA Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Eesti kirjakeele seletussõnaraamat 1996. IV köide, 3. vihik. Tallinn: ETA Eesti Keele Instituut.
- Eesti kirjakeele seletussõnaraamat 1998. V köide, 2. vihik. Tallinn: ETA Eesti Keele Instituut.
- EKG II 1993. = Erelt, Mati, Kasik, Reet, Metslang, Helle, Rajandi, Henno, Ross, Kristiina, Saari, Henn, Tael, Kaja, Vare, Silvi. Eesti keele grammatika II. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Englert, Christina 2010. Questions and responses in Dutch conversations. – Journal of Pragmatics 42, 2666–2684.

- Erelt, Mati 2003. Structure of Estonian language. Syntax. – Estonian Language. *Linguistica Uralica Supplementary Series*. Vol 1. Toim M. Erelt. Tallinn: Estonia Academy Publishers, 118–120.
- Erelt, Mati 2004. Märkmeid eesti keele komplekslause kohta. – *Keel ja Kirjandus* 6, 401–443.
- Erelt, Mati, Erelt, Tiiu, Ross, Kristiina 2007. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Foley, William A. 1997. *Anthropological Linguistics. An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Ford, Cecilia E., Thompson, Sandra A. 1996. Interactional units in conversation: syntactic, intonational, and pragmatic resources for the management of turns. – *Interaction and Grammar*. Toim E. Ochs, E. A. Schegloff, S. A. Thompson. Cambridge: Cambridge UP, 135–184.
- Gerassimenko, Olga, Hennoste, Tiit, Koit, Mare, Rääbis, Andriela 2004. Other-initiated self-repairs in Estonian information dialogues: Solving communication problems in cooperation. – 5th SIGdial Workshop on Discourse and Dialogue April 30-May 1, 2004. *Proceedings of the Workshop*. Toim M. Strube, C. Sidner. Cambridge, Massachusetts, USA, 39–42.
- Goodwin, Charles 1979. The interactive construction of a sentence in natural conversation. – *Everyday Language: Studies in Ethnomethodology*. Toim G. Psathas. New York: Irvington Publishers, 97–121.
- Haan, J. 2001. *Speaking of Questions. An Exploration of Dutch Question Intonation*. Utrecht: Netherlands Graduate School of Linguistics.
- Heinemann, Trine 2009. Two answers to inapposite inquiries. – *Conversation Analysis: Comparative Perspectives*. Toim J. Sidnell. Cambridge: Cambridge UP, 159–186.
- Heinemann, Trine 2010. The question-response system of Danish. – *Journal of Pragmatics*, 42, 2703–2725.
- Hennoste, Tiit 2000a. Eesti suulise kõne uurimine: transkriptsioon, taust ja korpus. – *Keel ja Kirjandus* 2, 91–106.
- Hennoste, Tiit 2000b. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde I. Taust ja uurimisobjekt. – *Akadeemia* 5, 1117–1150.
- Hennoste, Tiit 2000c. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde III. Suulise kõne erisõnavara 2. – *Akadeemia* 7, 1562–1564.
- Hennoste, Tiit 2000d. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IV. Suulise kõne erisõnavara 3. Partiklid. – *Akadeemia*, 8, 1773–1806.
- Hennoste, Tiit 2000e. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde VI. Lausung suulises kõnes 1. – *Akadeemia* 10, 2223–2254.
- Hennoste, Tiit 2000f. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde VII. Lausung suulises kõnes 2. – *Akadeemia* 11, 2465–2486.
- Hennoste, Tiit 2000g. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde VIII. Lausung suulises kõnes 3: eneseparandused. – *Akadeemia* 12, 2689–2710.
- Hennoste, Tiit 2001a. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IX. Lausung suulises kõnes 4. – *Akadeemia* 1, 179–206.
- Hennoste, Tiit 2001b. Uudise käsiraamat. Kuidas otsida, kirjutada, toimetada ja serveerida ajaleheuudist. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hennoste, Tiit 2003a. Question-answer adjacency pair relations in information dialogues: Estonian case. – *Nordic Research on Relations between Utterancies. Proceedings of the NordTalk Symposium at CMOL (CBS) December 2002*. Toim P. J. Henrichsen. Copenhagen Working Papers in LSP 3-2003, 171–185.

- Hennoste, Tiit 2003b. Suulise eesti keele uurimine: korpus. – Keel ja Kirjandus 7, 481–500.
- Hennoste, Tiit 2004. *Et*-komplementlause peaverbide funktsioonid eestikeelses vestluses. – Keel ja Kirjandus 7–8, 504–523, 590–609.
- Hennoste, Tiit 2006. *Et*-komplementlause peaverbide funktsioonid eestikeelses vestluses 2: *mõtlemata*. – Lähivertailuja 17. Jyväskylä Studies in Humanities 53. Jyväskylän Yliopisto. Toim A. Kaivapalu, K. Pruuli. Jyväskylä, 119–134.
- Hennoste, Tiit 2008a. *Ei ole* ja *pole* kasutus suulises spontaanses eesti keeles. – Emakeele Seltsi aastaraamat 54. Tallinn: Emakeele Selts, 72–93.
- Hennoste, Tiit 2008b. Sõnakatkestusega algavate lausesisese reformuleerimise tüübid eestikeelses vestluses. – Uralica Helsingiensia 1. Lähivertailuja 18. Toim H. Metslang, R. Grünthal. Helsinki, 31–53.
- Hennoste, Tiit 2011. Suuline süntaks ehk dialoogi protsessilause grammatika. – Oma Keel 2, 11–16.
- Hennoste, Tiit 2012. Küsimuse vorm, episteemiline staatus ja episteemiline hoiak. – Keel ja Kirjandus 8/9, 674–695.
- Hennoste, Tiit, Gerassimenko, Olga, Kasterpalu, Riina, Koit, Mare, Rääbis, Andriela, Strandson, Krista, Valdisoo, Mare 2005. Questions in Estonian information dialogues: form and functions. – Text, Speech and Dialogue. Proceedings of the 8th International Conference TSD 2005. Toim V. Matousek, P. Mautner. Berlin: Springer, 420–427.
- Hennoste, Tiit, Gerassimenko, Olga, Kasterpalu, Riina, Koit, Mare, Rääbis, Andriela, Strandson, Krista 2008. From human communication to intelligent user interfaces: corpora of spoken Estonian. – Proceedings of the Sixth International Language Resources and Evaluation (LREC'08), 2008, European Language Resources Association, Marrakech, Morocco, May, 28–30. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2008/>. Vaadatud 12.12.2012.
- Hennoste, Tiit, Gerassimenko, Olga, Kasterpalu, Riina, Koit, Mare, Rääbis, Andriela, Strandson, Krista 2009a. Küsimused eestikeelses infodialogis I. Küsimuste vorm. – Keel ja Kirjandus 5, 341–359.
- Hennoste, Tiit, Gerassimenko, Olga, Kasterpalu, Riina, Koit, Mare, Rääbis, Andriela, Strandson, Krista 2009b. Suulise eesti keele korpus ja inimese suhtlus arvutiga. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat V. Toim H. Metslang, M. Langelmetts, M.-M. Sepper, R. Argus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 111–130.
- Hennoste, Tiit, Koit, Mare, Kullasaar, Maret, Rääbis, Andriela, Vutt, Evely 2002. Eesti dialoogikorpuse loomise probleemid. – Tähenäpüüdja. Pühendusteos professor Haldur Õimu 60. sünnipäevaks 22. jaanuaril 2002. Tartu ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 3. Toim R. Pajusalu, T. Hennoste. Tartu, 143–160.
- Hennoste, Tiit, Koit, Mare, Rääbis, Andriela, Valdisoo, Mare 2004a. Developing a dialogue act coding scheme: an experience of annotating the Estonian Dialogue Corpus. – LREC 2004. IV International Conference On Language Resources and Evaluation. Workshop: Compiling and Processing Spoken Language Corpora. 24th May 2004. Toim N. Oostdijk, G. Kristoffersen, G. Sampson. Lisboa, Portugal, 40–47.
- Hennoste, Tiit, Koit, Mare, Strandson, Krista, Rääbis, Andriela, Valdisoo, Mare, Vutt, Evely 2004b. Küsimuste ja direktiivide märgendamine eestikeelsetes infodialogides. – Toimiv keel II. Töid rakenduslingvistika alalt. Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti filoloogia osakonna toimetised 3. Toim M.-M. Sepper, J. Lepasaar. Tallinn, 138–154.

- Hennoste, Tiit, Lindström, Liina, Rääbis, Andriela, Strandson, Krista, Vellerind, Riina 2001. *Vä ja teised. Ühe vestluse pisianalüüs*. – Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001. Tartu ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 17. Toim R. Kasik. Tartu, 90–112.
- Hennoste, Tiit, Rääbis Andriela 2004. *Dialogiaktid eesti infodialoogides: tüpoloogia ja analüüs*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hennoste, Tiit, Rääbis, Andriela, Laanesoo, Kirsi 2013. *Küsimused eestikeelses infodialoogis II. Küsimused ja tegevused*. – Keel ja Kirjandus 1, 7–29.
- Hepburn, Alexa, Bolden B. Galina 2013. *The conversation analytic approach to transcription*. – *The Handbook of Conversation Analysis*. Toim J. Sidnell, T. Stivers. Oxford: Wiley & Blackwell, 57–76.
- Heritage, John 1995. *Conversation analysis: methodological aspects*. – *Aspects of Oral Communication*. Toim U. M. Quasthoff. Berlin, New York: de Gruyter, 391–418.
- Heritage, John 1997. *Conversation analysis and institutional talk: analysing data*. – *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. Toim D. Silverman. London: Sage, 161–182.
- Heritage, John 2010. *Questioning in medicine*. – “Why Do You Ask?” *The Function of Questions in Institutional Discourse*. Toim A. F. Freed, S. Ehrlich. Oxford: Oxford UP, 42–68.
- Heritage, John 2012a. *Epistemic in action: action formation and territories of knowledge*. – *Research on Language and Social Interaction* 45, 1–29.
- Heritage, John 2012b. *The epistemic engine: sequence organization and territories of knowledge*. – *Research on Language and Social Interaction* 45, 30–52.
- Heritage, John, 2013. *Epistemics*. – *The Handbook of Conversation Analysis*. Toim J. Sidnell, T. Stivers. Boston: Wiley-Blackwell, 370–394.
- Heritage, John, Raymond, Geoffrey 2005. *The terms of agreement: indexing epistemic authority and subordination in assessment sequences*. – *Social Psychology Quarterly* 68, 15–38.
- Hopper, Paul, Traugott E. C. 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge UP.
- Hutchby, Ian, Wooffitt, Robin 1998. *Conversation Analysis. Principles, Practices and Applications*. Polity Press.
- ISK 2004 = Hakulinen, Auli, Vilkuna, Maria, Korhonen, Riitta, Koivisto, Vesa, Heinonen, Tarja Riitta, Alho, Irja. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS.
- Jansons, Airi 2002. *Partikli *siis* funktsioonid suulises kõnes*. – Keel ja Kirjandus 9, 612–629.
- Jefferson, Gail 1979. *A technique for inviting laughter and its subsequent acceptance/declination*. – *Everyday Language: Studies in Ethnomethodology*. Toim G. Psathas. N.Y.: Irvington, 79–96.
- Jenks, Christopher 2011. *Transcribing Talk and Interaction: Issues in the Representation of Communication Data*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kamio, Akio 1997. *Territory of Information*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kasterpalu, Riina, Gerassimenko, Olga 2006. *Vestlusanalüüs*. – *Teoreetiline keeleteadus Eestis II. TÜ üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7*. Toim I. Tragel, H. Õim. Tartu, 112–126.
- Keevallik, Leelo 1996. *Maintenance of structured variability*. – *Estonian in the Changing World*. Toim H. Õim. University of Tartu, Department of General Linguistics, 123–132.
- Keevallik, Leelo 1999. *Informatsioonikäsitluse partikkel *ahah* telefonivestluses*. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat 43*. Tartu: ETA Emakeele Selts, 34–56.

- Keevallik, Leelo 2000. Keelendid *et ja nii et* vestluses. – Keel ja Kirjandus 5, 344–358.
- Keevallik, Leelo 2002. Grammatika suhtluses. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toim R. Pajusalu, I. Tragel, T. Hennoste, H. Õim. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4. Tartu, 89–104.
- Keevallik, Leelo 2003. From Interaction to Grammar. Estonian Finite Verb Forms in Conversation. *Studia Uralica Upsaliensia* 34. Uppsala.
- Keevallik, Leelo 2009. Üldküsümuse lihtvastuse funktsioonid. – Keel ja Kirjandus 1, 33–53.
- Koiti, Mare 2003. Märgendatud dialoogikorpus kui keeleressurs. – Toimiv keel I: töid rakenduslingvistika alalt. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 119–136.
- Laanesoo, Kirsi 2012. Pööratud polaarsusega retoorilised küsimused argivestluses. – Keel ja Kirjandus 7, 499–517.
- Labov, William, Fanshel, David 1977. *Therapeutic Discourse: Psychotherapy as Conversation*. New York: Academic Press.
- Leech, Geoffrey N., Short, Mick 1981. *Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. London, N.Y.: Longman.
- Leetberg, Karl 1941. Rõhuline ja rõhutu sõnatarvitus. – Eesti Keel ja Kirjandus 2, 113–122.
- Lindström, Liina 2005. Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. *Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis* 16. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lindström, Liina, Toomet, Piret 2000. Eesti suuliste narratiivide keelelisi erijooni. – Eesti keele allkeeled. Tartu ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16. Toim T. Hennoste. Tartu, 188–192.
- Linell, Per 1998. *Approaching Dialogue: Talk, Interaction, and Contexts in Dialogical Perspectives*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Metslang, Helle 1981. Küsilause eesti keeles. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse instituut. Tallinn: Valgus.
- Metslang Helle 2002. Grammatikalisatsiooniteooriast eesti keele taustal. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Tartu ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4. Toim R. Pajusalu, I. Tragel, T. Hennoste, H. Õim. Tartu, 164–178.
- Noonan, Michael 1985. *Complementation. – Language Typology and Syntactic Description, Vol II: Complex Constructions*. Toim T. Shopen. Cambridge: Cambridge UP, 42–140.
- Ochs, Elinor, Schegloff, Emanuel A., Thompson, Sandra A. (toim) 1996. *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge UP.
- Orasmaa, Siim, Käärrik, Reina, Vilo, Jaak, Hennoste, Tiit 2010. Information retrieval of word form variants in spoken language corpora using generalized edit distance. – Proceedings of the Seventh conference on International Language Resources and Evaluation (LREC'10). Valletta, Malta, May 17–23, 2010. Toim N. Calzolari, Kh. Choukri, B. Maegaard, J. Mariani, J. Odjik, 623–629. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2010/pdf/600>. Vaadatud 12.12.2012.
- Pajunen, Anneli 2001. Argumenttirakenne. *Asiaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pomerantz, Anita 1980. Telling my side: 'Limited Access' as a 'Fishing' device. – *Sociological Inquiry* 50, 186–198.
- Pomerantz, Anita, Fehr, B. J. 1997. *Conversation analysis: an approach to the study of social action as sense making practices. – Discourse as Social Interaction. Discourse Studies* 2. Toim T. A. van Dijk. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 64–91.

- Raymond, Geoffrey, Heritage, John 2006. The epistemics of social relations: owning grandchildren. – *Language in Society* 35, 677–705.
- Roos, Aarand 1993. *Polema* paradigma täieneb. – *Finsk-ugriska smaskrifter* 9. Lund, 27–34.
- Rossano, Federico 2010. Questioning and responding in Italian. – *Journal of Pragmatics* 42, 2756–2771.
- Rääbis, Andriela 2000. Telefonivestluste sissejuhatus. – *Keel ja Kirjandus* 6, 409–424.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A., Jefferson, Gail 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. – *Language* 50, 696–735.
- Sang, Joel 1983. Eitus eesti keeles. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- Schegloff, Emanuel A. 1979. The relevance of repair to syntax-for-conversation. – *Syntax and Semantics, Volume 12: Discourse and Syntax*. Toim T. Givon. N.Y: Academic Press, 261–288.
- Schegloff, Emanuel A. 1992. In another context. – *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Toim A. Duranti, C. Goodwin. Cambridge: Cambridge UP, 193–227.
- Schegloff, Emanuel A. 1993. Reflections on quantification in the study of conversation. – *Research on Language and Social Interaction* 26, 99–128.
- Schegloff, Emanuel A. 2000. Overlapping talk and organization of turn-taking conversation. – *Language in Society* 29, 1–63.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction. A Primer in Conversation Analysis. Volume 1*. Cambridge: Cambridge UP.
- Schegloff, Emanuel A., Ochs, Elinor, Thompson, Sandra A. 1996. Introduction. – *Interaction and Grammar*. Toim E. Ochs, E. A. Schegloff, S. A. Thompson. Cambridge: Cambridge UP, 1–51.
- Schegloff, Emanuel A., Sacks, Harvey 1973. Opening up closings. – *Semiotica* 4, 289–327.
- Schegloff, Emanuel A., Jefferson, Gail, Sacks, Harvey 1977. The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. – *Language* 52, 361–382.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge UP.
- Selting, Margret, Couper-Kuhlen, Elizabeth (toim) 2001. *Studies in Interactional Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Seppänen, Eeva-Leena, Laury, Ritva 2003. *Et(tä)*-clauses in spoken Finnish: syntax, prosody and interactional function. *Ettekanne konverentsil SKY 2003. Syntactic Functions – Focus on the Periphery*. Helsinki, November 14–15, 2003. Käsileht.
- Sidnell, Jack 2010. *Conversation Analysis. An Introduction*. Oxford: Wiley & Blackwell.
- Sidnell, Jack 2012. Declaratives, questioning, defeasibility. – *Research on Language and Social Interaction* 45, 53–60.
- Sidnell, Jack 2013. Basic conversation analytic methods. – *The Handbook of Conversation Analysis*. Toim J. Sidnell, T. Stivers. Oxford: Wiley & Blackwell, 77–99.
- Sidnell, Jack, Stivers, Tanya (toim) 2013. *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley & Blackwell.
- Sorjonen, Marja-Leena 1995. Korjausjäsenitys. – *Keskusteluanalyysin perusteet*. Toim L. Tainio. Tampere: Vastapaino, 111–137.

- Sorjonen, Marja-Leena 2001. Simple answers to polar questions. The case of Finnish. – *Studies in Interactional Linguistics*. Toim E. Couper-Kuhlen, M. Selting. Amsterdam: John Benjamins, 405–431.
- Sorjonen, Marja-Leena, Laakso, Minna 2005. Katko vai eiku? Itsekorjauksen aloitustavat ja vuorovaikutustehtävät. – *Virittäjä* 2, 244–271.
- Steensig, Jakob, Drew, Paul 2008. Introduction: questioning and affiliation/disaffiliation in interaction. – *Discourse Studies* 10, 5–15.
- Stenström, Anna-Brita 1994. *An Introduction to Spoken Interaction*. London, New York: Longman.
- Stivers, Tanya 2010. An overview of the question-response system in American English conversation. – *Journal of Pragmatics* 42, 2772–2781.
- Stivers, Tanya, Enfield, N. J. 2010. A coding scheme for question-response sequences in conversation. – *Journal of Pragmatics* 42, 2620–2626.
- Stivers, Tanya, Hayashi, Makoto 2010. Transformative answers: one way to resist a question's constraints. – *Language in Society* 39, 1–25.
- Strandson, Krista 2000. Teise voo ru reformuleeringud eesti vestlustes. Bakalaureusetöö. Käsikiri. Tartu.
- Strandson, Krista 2006. Kõneleja reaktsioon vestluskaaslase parandusalgatusele. – *Keel ja arvuti*. Tartu ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 6. Toim M. Koit, R. Pajusalu, H. Õim. Tartu, 170–182.
- Svennevig, Jan 2008. Trying the easiest solution first in other-initiation of repair. – *Journal of Pragmatics* 40, 333–348.
- Tainio, Liisa (toim) 1997. *Keskustelunalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino.
- Tannen, Deborah 1984. *Conversational Style: Analyzing Talk among Friends*. Oxford: Oxford UP.
- Ten Have, Paul 1999. *Doing Conversational Analysis. A Practical Guide*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Thompson, Sandra 2002. “Object complements” and conversation: towards a realistic account. – *Studies in Language* 26, 125–164.
- Thompson, Sandra A., Mulac, Anthony 1991. A Quantitative perspective on grammaticalization of epistemic parentheticals in English. – *Grammaticalization II*. Toim E. Traugott, B. Heine. Amsterdam: John Benjamins, 313–339.
- Toomet, Piret 2000. Mõnest kaudsuse väljendamise võimalusest tänapäeva eesti keeles. – *Keel ja Kirjandus* 4, 251–259.
- Vilkuna, Maria 1996. *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Edita.
- Wales, Katie 2001. *A Dictionary of Stylistics*. London: Longman.

PUBLIKATSIOONID

ELULOOKIRJELDUS

Nimi: Tiit Hennoste
Kodakondsus: Eesti
Sünniaeg: 12.08.1953
Aadress: Tartu ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut, suulise ja arvutisuhtluse labor, Jakobi 2, Tartu 51014
Telefon: 506 8367
E-post: tiit.hennoste@ut.ee

Haridus:
2002 Tartu ülikool, teadusmagister (ajakirjandus, 2001)
1982–1985 Tartu ülikool, aspirantuur, eesti keel
1977–1982 Tartu ülikool, eesti filoloogia
1971 Lydia Koidula nimeline Pärnu 2. Keskkool

Teenistuskäik:
2008– Tartu ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut, suulise ja arvutisuhtluse labor, teadur
2004–2008 Helsingi ülikool, soome-ugri keelte osakond, eesti kirjanduse ja kultuuri ülikoolilektor
1996–2004 Tartu ülikool, eesti keele osakond, teadur
1992–1996 Helsingi ülikool, soome-ugri keelte osakond, eesti kirjanduse ja kultuuri lektor
1992 kevad Amsterdami ülikool, eesti kirjanduse külalislektor
1991 kevad Amsterdami ülikool, eesti keele külalislektor
1988–1993 Tartu ülikool, eesti keele labori juhataja
1985–1992 Tartu ülikool, eesti keele kateeder, õpetaja

CURRICULUM VITAE

Name: Tiit Hennoste
Citizenship: Estonian
Date of birth: 12.08.1953
Address: University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, Laboratory of Spoken and Computer-mediated Communication, Jakobi Str 2, Tartu 51014
Telephone: +372 506 8367
E-mail: tiit.hennoste@ut.ee

Education:

2002 University of Tartu, MA (research degree) (journalism)
1982–1985 University of Tartu, post-graduate studies, Estonian language
1977–1982 University of Tartu, Estonian philology, Estonian language
1971 Pärnu, Secondary School No 2

Professional experience:

2008– University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, Laboratory of Spoken and Computer-mediated Communication, research fellow
2004–2008 University of Helsinki, Department of Finno-Ugric Studies, university lecturer of Estonian literature and culture
1996–2004 University of Tartu, Department of Estonian, research fellow
1992–1996 University of Helsinki, Department of Finno-Ugric Studies, lecturer of Estonian literature and culture
1992 spring Amsterdam University, guest lecturer of Estonian literature
1991 spring Amsterdam University, guest lecturer of Estonian language
1988–1993 University of Tartu, head of the Laboratory of Estonian language
1985–1992 University of Tartu, Department of Estonian, teacher.

DISSERTATIONES PHILOGIAE ESTONICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Ülle Viks.** Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia. Tartu, 1994.
2. **Helmi Neetar.** Deverbaalne nominaaltuletus eesti murretes. Tartu, 1994.
3. **Ülo Valk.** Eesti rahvausu kuradi-kujutelm. Tartu, 1994.
4. **Arvo Eek.** Studies on quantity and stress in Estonian. Tartu, 1994.
5. **Reet Kasik.** Verbid ja verbaalsubstantiivid tänapäeva eesti keeles. Tartu, 1994.
6. **Silvi Vare.** Nimi- ja omadussõnatuletus tänapäeva eesti kirjakeeles. Tartu, 1994.
7. **Heiki-Jaan Kaalep.** Eesti keele ressursside loomine ja kasutamine keele- tehnoloogilises arendustöös. Tartu, 1998.
8. **Renate Pajusalu.** Deiktikud eesti keeles. Tartu, 1999.
9. **Vilja Oja.** Linguistic studies of Estonian colour terminology. Tartu, 2001.
10. **Küllü Habicht.** Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. Tartu, 2001.
11. **Pire Teras.** Lõunaeesti vokaalisüsteem: Võru pikkade vokaalide kvaliteedi muutumine. Tartu, 2003.
12. **Merike Parve.** Väljed lõunaeesti murretes. Tartu, 2003.
13. **Toomas Help.** Sõnakeskne keelemudel: Eesti regulaarne ja irregulaarne verb. Tartu, 2004.
14. **Heli Laanekask.** Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. Tartu, 2004.
15. **Peeter Päll.** Võõrnimed eestikeelses tekstis. Tartu, 2005.
16. **Liina Lindström.** Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. Tartu, 2005.
17. **Kadri Muischnek.** Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Tartu, 2006.
18. **Kanni Labi.** Eesti regilaulude verbisemantika. Tartu, 2006.
19. **Raili Pool.** Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. Tartu, 2007.
20. **Sulev Iva.** Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. Tartu, 2007.
21. **Arvi Tavast.** The translator is human too: a case for instrumentalism in multilingual specialised communication. Tartu, 2008.
22. **Evar Saar.** Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. Tartu, 2008.
23. **Pille Penjam.** Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. Tartu, 2008.
24. **Kristiina Praakli.** Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine. Tartu, 2009.

25. **Mari Mets.** Suhtlusvõrgustikud reaalajas: võru kõnekeele varieerumine kahes Võrumaa külas. Tartu, 2010.
26. **Karen Kuldnokk.** Militaarne retoorika. Argumentatsioon ja keeleline mõjutamine Eesti kaitsepoliitilises diskursuses. Tartu, 2011.
27. **Kai Tafenau.** Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel. Tartu, 2011.
28. **Külli Prillop.** Optimaalsusteoreetiline käsitlus eesti keele fonoloogilisest kujunemisest. Tartu, 2011, 261 lk.
29. **Pärtel Lippus.** The acoustic features and perception of the Estonian quantity system, Tartu, 2011, 146 p.
30. **Lya Meister.** Eesti vokaali- ja kestuskategooriad vene emakeelega keelejuhtide tajus ja häälduses. Eksperimentaalfoneetiline uurimus. Tartu, 2011, 145 lk.
31. **Kersti Lepajõe.** Kirjand kui tekstiliik. Riigiksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused. Tartu, 2011, 141 lk.